

התנועה הדמוקרטית האזרחית
الحركة الديمقراطية المدنية
CIVIL DEMOCRACY MOVEMENT

דמוקרטית
אזרחית
הומניסטית
וחופשית

תשפ"ד 2024

הגדה

"ליבי לא יזרח ואנכי לא בסוף מערב"
הבן האובד לא שב, איך אטעמה את אשר אוכל ואיך יערב"

להזמנת עותקים

במעלה הקסטל בחום של 37 מעלות, נחשול אנושי כביד צעד בהתעלות נפש // דויד גרוסמן

(הארץ, 23 ביולי 2023)

הרבה רגעים מפעימים היו בימים ובלילות האחרונים, בצעדה בדרך לירושלים. אחד מהם היה בשבת בבוקר, כאשר נחשול אנושי כביר, מנופף באלפי דגלי כחול-לבן, גלש לאטו מראש ההר באזור שורש, ופגש באלה שחיכו לו בגשר חמד. שני המחנות נמהלו זה בזה, בקבוקי מים הורעפו, וגם פלחי אבטיחים, קרטיבים וענבים. היו שם נדיבות ותחושה של רצון טוב ושיתוף עמוק. היתה הבנה נדירה שכל אחד מאיתנו 'עשוי' מאנשים רבים שנמצאים כאן, שממשיכים את דרכם יחד במעלה הקסטל, בחום של 37 מעלות, בהתעלות הנפש, לא פחות.

עם ישראל ידע פילוגים וקריעות. צדוקים ופרושים, חסידים ומתנגדים ועוד ועוד. אבל מה שקורה כאן בחודשים האחרונים אינו נמצא כבר על הרצף הזה. מתחולל פה מהלך שעוד אין מילים לתארו. לכן הוא כל כך מפחיד. אפשר שבעתיד הוא יסתבר כתחילתו של תהליך שיפורר ואולי יפתור את הנקודות המאובנות והמסוכנות של החברה, אבל בינתיים הוא מעלה אל פני השטח של ההווה הישראלית את השקרים והסודות שלה, את העלבונות ההיסטוריים, שהלכו ונדחסו, את חוסר החמלה שבה, את מעשי העוול ההדדיים, שהפכו לצרימות בלתי נסבלות, לתחושה של מיאוס הדדי.

המהלך שמתרחש מראה לנו גם אלו מנגנונים משוכללים של הונאה עצמית, של אשליה, של שטיפת מוח, עברנו כדי למנוע, במשך 75 שנה, את ההתפרצות של כל אלה. איך למדנו להסתירם, בעיקר מעצמנו, להלבין אותם, לאלף אותם, לביית אותם, אותנו. כמה נבובה נשמעת כיום המנטרה "אחדות", שבה הלעיטו אותנו עשרות שנים. כמה כוזבת נשמעת המילה "לכידות", כאשר צד אחד כמעט מוחק את מצוקתו וחרדותיו של הצד האחר, את שאיפותיו וערכיו. כעת אנחנו עומדים, בלי שום הגנה, מול הצרימות והשקרים האלה, שפרצו בבת אחת אל המציאות החשופה שלנו. כעת הקרקע נשמטת מתחת רגלינו. כעת פחד גדול מלחך סביב.

הנה, למשל: מעולם, עד היום, לא ניסחנו זאת לעצמנו בחריפות כזאת, שעל קיומנו כאן, קיום שעם כל פגמיו הוא גם מופלא, נכסף, חד-פעמי, עלינו להודות לכמה מאות טייסים, לא יותר. ההבנה הזאת מפחידה. עובדת המציאות הפשוטה והקונקרטית הזאת מפחידה.

ובמקום לעסוק אך ורק בשאלת הלגיטימיות של הפסקת ההתנדבות של הטייסים, מוטב להפנות לרגע את מבטנו למקום אחר: למקום שבו נודה בפני עצמנו שהעוצמה הצבאית שלנו – כלומר, קיומנו - תלויה במידה רבה באותם מאות, ולכן כדאי שנמהר מאוד ונשתדל להגיע להסכמי שלום עם שכנינו אויבינו. כדי שלא נאתגר את עצמנו במלחמה אחת נוספת. כעת מסתבר מה שכמה מאיתנו ידעו זה שנים, שזהו האינטרס הישראלי הביטחוני העליון. כמו בצליפה של התודעה, שבמשך שנים כיבתה את עצמה, מתבהרת אחריותם - לא, אשמתם - של אלה ששמו עצמם להיות האמרגנים של ההיסטוריה היהודית, וחוללו את האסון הגדול של המדינה - מפעל ההתנחלויות.

השבוע יזכרע גורלה של ישראל כמדינה דמוקרטית. מאות אלפי הישראלים שיצאו מבתיהם בתנאים בלתי אפשריים עשו זאת כדי למחות ולהתריע, אבל גם כדי להיות שרויים ולו לזמן קצר, בהווה מתוקנת, באווירה מיטיבה. אין להקל ראש בצורך הזה. במשך עשרות שנים הוא נגזל מאיתנו. המדינה הפכה למציאות אלימה, גסה, מזהמת. מעשה גניבת הדעת המשטרית של רוטמן, לוי, בן גביר ונתניהו היה, בסופו של דבר, רק 'חתימת האמן' בשולי התמונה הכללית. כמה גדול הצימאון להיות אפילו יומיים-שלושה באקלים מוסרי אחר, במציאות צלולה, במשב חזק של תקווה. כמה מרענן היה לראות את הנחשול ההוא יורד לאטו מראש ההר, עשוי ממאות אלפי ישראלים, בני כל העדות, כל הגילים, תומכי מפלגות שונות, אנשים שהם או אבותיהם ואימותיהם הקימו את המדינה, והם לא-אלא-סכימו לוותר על החלום, שאם יסולף ויושחת לא יהיה טעם לחייהם, פשוט כך.

עריכה | נוסח "הגדת עופר" (בהשראת הגדת הקיבוץ הארצי) אבי עופר

השתתפות בעריכה שלומית עופר

עריכה גרפית איריס רוזנברג

כתיבה

שמעון אדף, נמרוד אלוני, רחל אליאור, עודה בשאראת, אביבית ג'ון (בארי), יעקב גודו (מאהל משפחות הנרצחים.ות), חיים גורי, חמוטל גורי, אמיר גלבע, דויד גרוסמן, דוד הראל (נשיא האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים), נורית זרחי, אבות ישורון, משה לוטם (משפחות החטופים.ות), יהושע סובול, שבא סלהוב, עמוס עוז, שלומית עופר, חביבה פדיה, ענר פרמינגר, עירית קינן, סמי שלום שטרית, יניב שפירא, ישעיהו תדמור

שירים הכלולים בנוסח ההגדה (המחברות.ים בסדר הופעתן.ם) בלהה יפה, אברהם אבן-עזרא, נעמי שמר, שמעון אדף, נתן אלתרמן, אברהם שלונסקי, אוריין צ'פלין, יהודית כפרי

יצירות אמנות ואיורים

איריס אפק, יורם אפק, נועה אשכול, סופי ברזון-מקאי (מנהלת ואוצרת, גלריית בארי), דניאל גורי-דה-לימא, איריס זהר, איתי זלאיט, צביקה לחמן, סיגלית לנדאו, תרצה ספיר, זויה צ'רקסקי. תודה מיוחדת ללילך לחמן

צילומי היצירות

אברהם חי, דניאל חנוך, ינאי לוטם, אורנה נאור, יותם פרום

צילומים וצילומי המאבק

ELAN, עודד אנגל, רמי בן ארי, רעיה ברקו, סתיו עופר, גיתי פלטי, יאיר פלטי, גיא שרי

צילום שער

גיתי פלטי - צעדת המחאה לירושלים נגד החוק לביטול עילת הסבירות, סמוך ללטרון 20 ביולי 2023 | בחירת האוצרת בתערוכת עדות מקומית

צילום שער פנימי

ELAN - צעדת המחאה לירושלים, מעלה הקסטל | 22 ביולי 2023

מוטו בשער ההגדה

חביבה פדיה

(משפט הסיום של מאמרה, בעמוד 69)

הגדת הקיבוץ הארצי

תודה ל"יד יערי": מרכז תיעוד וחקר של השומר הצעיר, גבעת חביבה

ליווי משפטי

עו"ד גלעד שר

ועד העמותה

אבי עופר (יו"ר), חמוטל גורי, עודה בשאראת, עירית שמיר, אבשלום אליצור

תוכן העניינים

39 נא-אָמון (מתוך המבוא לשירי מכות מצרים) // נתן אלתרמן

40 מנהיגות נשית בעתות משבר: מכתב פתוח למרים הנביאה // חמוטל גורי

40 להתגבר על המפלצת // דניאל גורי דה-לימא

42 אמנת האו"ם לפליטים

42 **מצוות אהבת הגר**

44 על חירות וחופש אקדמי // דוד הראל

45 **כוס ברכה של עמוס עוז, הגדת חולדה 1960**

46 מה לא ראינו // צביקה לחמן

46 על היצירה "מה לא ראינו?" // יניב שפירא

46 מדברי העיוור (מתוך מעשה בשבעה קבצנים) // ר' נחמן מברסלב

47 משל העיוורים // פיטר ברויגל האב (1568)

48 יצחק // אמיר גלבע

48 מתוך השיר על האפריקים (השבר הסורי-אפריקני) // אבות ישורון

49 עקדה // צביקה לחמן

50 **כוס שלישית: מחורבן ומלחמה לשלום ולביטחון בישראל ובעמים**

50 הנה אָנחנו - חורף 2024 // אביבית ג'ון (קיבוץ בארי)

50 **לשווא (מיצג) // איתי זלאיט**

51 **מזמור ל"ב (מתוך אביבה-לא) // שמעון אדף**

51 **נדר // אברהם שלונסקי**

52 שם לתמיד (סטילס מווידאו) // סיגלית לנדאו

52 מצרים // נורית זרחי

53 **מגש הכסף // נתן אלתרמן**

54 שבעה באוקטובר 2023 // זויה צ'רקסקי

55 **עץ מבארי // אוריין צ'פלין**

56 **וְהָיָה בְאַחֲרֵי הַיָּמִים**

57 **פעם תהיה אהבה גדולה // יהודית כפרי**

57 **כוס ברכה של עמוס עוז, הגדת חולדה 1960**

58 **כוס רביעית: לדמוקרטיה, לשוויון ולאהבה**

58 ישראל שיכורת חירות, מדירה אחריות והכרעות קיומיות ראויות // ישעיהו תדמור

60 לא אָל לא מלך (מתוך "עד קצות הפחד") // יהושע סובול

61 **מגילת העצמאות וחוק יסוד כבוד האדם וחירותו**

63 **אפיקומן והלל**

64 שועל אדום // סופי ברזון-מקאי

65 **כוס ברכה של עמוס עוז, הגדת חולדה 1960**

67 **סעודת החג | כוסו של אליהו**

68 **שבעה באוקטובר: טקסטים ודימויים**

68 כוס היגון כיסא הכבוד ונדודי אליהו // חביבה פדיה

69 תנשמת לבנה // סופי ברזון-מקאי

70 אגדה לפסח // משה לוטם (משפחות החטופים.ות)

71 צללית חושך וצלמוות (עבודת מתכת) // משה לוטם

72 אנחנו עמוד האש לפני המחנה // יעקב גודו (מאהל משפחות הנרצחים.ות)

73 הנה מטלות גופותינו // חיים גורי

74 **קרדיטים מפורטים**

74 על התנועה הדמוקרטית האזרחית שער אחורי

3 במעלה הקסטל // דויד גרוסמן

6 במזרח התיכון, היה מזרח תיכוני // עודה בשאראת

7 חלון לעזה (שטיח קיר) // נועה אשכול

8 **הקדמה | מבוא | הכנות | עצות מעשיות לעורכת**

12 **הגדת עופר: פתיחה**

13 **כוס ראשונה: אניב והתחדשות**

14 זמן של חירות // רחל אליאור

15 **ניצנים נראו בארץ**

15 דימוי: איריס זהר

16 יפה כמלכת שבא // סמי שלום שטרית

17 **קְתָנוֹת פְּסִים לְבַשׁ הַגֵּן // אברהם אבן עזרא**

18 אביב // איריס זהר

19 **כוס ברכה של עמוס עוז, הגדת חולדה 1960**

20 **כוס שנייה: חירות ועצמאות**

20 טור // אבות ישורון

20 נשיאה (Pietà) // צביקה לחמן

21 **ליל הסדר הקדום והתפתחות ההגדה**

21 הסעודה האחרונה // לאונרדו דה-וינצ'י

22 עֶצֶב דָּלוּק // שבא סלחוב

22 דימוי: יורם אפק

23 **עורכת: מגיד - נאמר את ההגדה**

23 **הא לחמא עניא**

24 הרקע ההיסטורי למסורות מצרים והיווצרות עם ישראל // אבי עופר

24 יְהוָה: השם ומשמעותו // אבי עופר

24 פנים במצור // צביקה לחמן

25 **ארמי אובד אבי**

26 חג משפחתי במופע קהילתי - "עבדים היינו": מחול לפסח // תרצה ספיר ושלומית עופר

28 תקווה היא מרחב שמתעצם ונפתח גם בימים של צמצום מרחבים // עירית קינן

28 דימוי: איריס אפק

29 **מה נשתנה**

30 והיגדת לבנך // נמרוד אלוני

30 דימויים: יורם אפק

31 **כנגד ארבעה בנים דיברה תורה**

32 הרהורים אקטואליים על ארבעה בנים // ענר פרמינגר

34 דימוי: איריס אפק

35 **ארבעה אחים // נעמי שמר**

36 אֵיִיכָה // צביקה לחמן

37 **כָּס אֶל-דּוּמִי | שלח את עמי**

38 באוקטובר 2023 // סיגלית לנדאו

38 לְפָעֻמִּים אָדָם זֹכֵר (מתוך "עד קצות הפחד") // יהושע סובול

39 **נזכיר את מכות מצרים, ולא נשכח את דמעת החפים מחטא**

במזרח התיכון, הִיָּה מזרח תיכוני // עודה בשאראת

במאמר שפרסמתי ב"הארץ", לפני המון זמן, כתבתי: "אבו עאדל, עליו השלום, היה פעיל מרכזי במפלגה הקומוניסטית בנצרת. פעם מישהי התקשרה למשרדי המפלגה, וכשתהתה מי זה אבו עאדל, שבמקרה ענה לטלפון, קבע הנ"ל בפסקנות: 'מי שלא מכיר את אבו עאדל שלא יתקשר למפלגה' וטרק את הטלפון". כך הוא הדבר גם למי שמחשיב עצמו בן האזור, שבו חיים מאות מיליוני ערבים.

וכאשר נסענו בקיץ האחרון - חשוב להזכיר שגם לפני השביעי באוקטובר המקולל היו חיים על כדור הארץ - לדהב שבמצרים, נוכחנו לדעת שגם במצרים למדו את השפה העברית. כאשר שוטטנו על המרינה, היו מוכרים ליד הבסטות שרק ראו יהודי החליפו מיד את השפה, ובמקום "בלאייז", קראו "גופיות". בהמשך נתקלנו בצעיר שעמד לפני מסעדת דגים ועודד אותנו להיכנס למסעדה בשפה העברית; אמרנו לו, "אחכי ערבי, דבר ערבית, נכון אנחנו מישראל אבל אנחנו ערבים". ובמבטא המצרי המקסים, ענה, ספק בהתנצלות ספק בהלצה: "יא להויי, אפתכרתוכום יאהוד", (אוי לי, חשבתי שאתם יהודים), והתחיל לספר לנו כמה הוא אוהב את הפלסטינים הגיבורים.

חשבתי לעצמי מה ההבדל בין היהודים המבקרים בארצות ערב ובוא נגיד צרפתים, אם העברית בפי ערביי האזור תישאר כמו הצרפתית או האיטלקית רק כדי לפתות תיירים לנגב חמוס או לקנות גופיה, היחסים ייתקעו. מה אומר הפתגם "ברומא היה רומאי". כן במזרח התיכון המקסים הִיָּה מזרח תיכוני, אחרת תישארי על תקן תייהת, ועם כמות הנשק המפחידה בישראל, אפילו מעמד התייר יופקע ממך.

ידידי, אבי עופר, הציע לילכתובב"הגדה הדמוקרטית". השבתי באדיבות שבמרצת הזמן הדת ומנהגיה נמצאים כבר על תקן דבר אינטימי בתוך הקהילות הדתיות. הוא הסביר לי באורך רוח שמדובר כאן בהגדה חילונית שהחלו בה אנשים דמוקרטיים. ות. הסכמתי ברצון. וכאשר הזכיר את החילוניים, נזכרתי באמירה של המוסיקאי והמשורר הלבנוני זיאד א-רחבאני (בנה של פירוז האגדית) שכתב:

” לסונים יש את סעודיה
לשיעים איראן
למרונים צרפת
לקתולים הוותיקן
לאורתודוקסים רוסיה
ואילו אנחנו (הכופרים)
רק אלוהים יש לנו! ”

שאלוהים ישמור על כולנו, ללא הבדל דת, גזע ומין.

חג שמח!

מבוא כללי

ההגדה שלפנינו היא הגדה הומניסטית המשמרת מרכיבי מסורת שניתן לקבלם כיום, ברוח הזרם ההומניסטי והאוניברסלי שביהדות, ובדגשים המתאימים לחיינו בישראל. היא מתבססת כאמור בעיקר על קטעים מנוסח המסורה, מהמקרא ומהגדת הקיבוץ הארצי, ועל ממצאי המחקר ההיסטורי והארכיאולוגי בנוגע למסורות על "יציאת מצרים" והיווצרות עם ישראל. ההגדה שלנו מדגישה את פסח כחג האביב וכחג החירות, בארבעה חלקים - ארבע כוסות:

			
דמוקרטיה, שוויון ואהבה	תקווה, שלום וביטחון בישראל ובעמים	חירות ועצמאות	אביב והתחדשות

ההגדה בנויה ברצף של קטעי קריאה קצרים, כדי לשמור על מעורבות מירבית של המסובים, וביניהם קטעי שירה. **ההגדה מתייחסת, בין היתר:**

- להגדות שקדמו לה
- ליהדות החופשית המודרנית
- לשואה ולגבורה
- להקמת מדינת ישראל
- לאהבת הגר במדינת ישראל
- למאבק על הדמוקרטיה והשוויון
- לאסון ה-7 באוקטובר ולתקווה הנחושה לתקומה ממנו

שולחן הסדר ונס אל-דומי

ליד עורך הסדר תוצב קערת הפסח בסידור המסורתי. לצידה 3 מצות עטופות במפית מהן יילקח גם האפיקומן, וקערית לנטילת ידיים (קצות האצבעות). כדאי להניח קערות פסח נוספות וכן מצות וקעריות, שתהיינה בהישג ידן של כל המסובות.

בחלק הקרוב לדלת יש להשאיר כיסא פנוי - כס אל-דומי: לחטופות ולחטופים, לשבויות ים, לנעדרות ים, למבקשות ים המקלט, לפליטים ים, לגולים ים, לאסירי ים, למצפון: שלנו, ובעולם כולו.

ליד הכיסא הפנוי תוצב כוסו של אליהו.

סדר פסח נחוג כבר בימי בית שני. הגדה של פסח המסורתית התפתחה מאז עד שבימי הביניים נתגבשו נסחיה בעדות ישראל השונות, והתאבנו. אולם שיבת ציון, התפתחות היהדות החופשית וההומניסטית, השואה, הקמת מדינת ישראל והמאבקים על צביונה ועל עצם קיומה נותנים כולם משמעות חדשה להגדה ולערכיה. ואכן, התנועות הקיבוציות וזרמים נוספים ביהדות בת-זמננו, יצרו נסחים חדשים של ההגדה. יתר על כן, המחקר המדעי הביקורתי שופך אור חדש על היווצרות עם ישראל, והוטל ספק בהיסטוריות של תיאורים מקראיים רבים בדבר השעבוד, יציאת מצרים והיווצרות עם ישראל. כל אלו מובילים אל ההגדה שלפנינו.

נוסח ההגדה הנוכחית, המיועד לחגוג את ליל הסדר לפיו, הוא נוסח "הגדת עופר" (1995-2024). הגדתנו מבוססת על קטעי קריאה ושירים **מתוך נוסח המסורה, המקרא, הגדת הקיבוץ הארצי, תוספות המחבר, וכן שירים וקטעי פרזזה שונים.**

נוסח זה מופיע בצד שמאל של כל כפולת עמודים.

לצד נוסח ההגדה המיועד לקריאה ולשירה מובאים פרקי ספרות והגות משל מבחר מחברות ומחברים, והם מופיעים בצד ימין של כל כפולה. כן משובצות תמונות רבות, רובן משל צלמות וצלמי המחאה והמאבק בישראל בשנים 2020-2024, ומבחר עבודות אמנות.

תודתנו העמוקה לכל מי שתרמו, בהתנדבות ובאהבה, להעשרת הגדה זו.

ההגדה מתפרסמת כחלק מהמאבק על דמותן, צביון וערכיהן של היהדות ושל מדינת ישראל. קדמה לה הגדת ההתנגדות משנת 2023 בעריכת אילן שיינפלד, המבוססת גם היא על "הגדת עופר" ועל קטעי הגדה משל עוד מחברות ומחברים.

אבי עופר

מחבר "הגדת עופר" ועורך ההגדה הדמוקרטית הנוכחית

הגדה זו יוצאת על ידי ומטעם התנועה הדמוקרטית האזרחית. עוד מידע על ההגדה: השלמות תוספות ותיקונים, ניתן למצוא בדף [ההשלמות](https://www.civildemocracy.org.il/hagada-more) שבאתר ההגדה <https://www.civildemocracy.org.il/hagada-more>. משם גם הפניות לשירי החג, לדפים לדוגמא מההגדה ולהזמנת עותקים נוספים.

קערת הפסח, ועוד מצרכים והכנות

קערת הפסח כוללת (איור להלן):

- זרוע (אפשר ורצוי צמחונית/טבעונית)
- ביצה (כנ"ל)
- כרפס (ירק)
- חרוסת (מטבל מתוק)
- מרור (חרזת)
- מצות

עוד להכין:

- קערות לנטילת ידיים
- קעריות עם מי מלח
- בד יפה להצפנת האפיקומן
- כדאי להכין את השולחן ולחלק מראש מקומות לאורחים. הסדר (הקרואים.ות).

ילדים.ות:

- בסעודת סדר הכוללת ילדים.ות כדאי לתאם עם אחד המסובים.ות "להציג" את כניסת אליהו - להכין מראש תחפושת (זקן עבות, גלימה, מטה וכו') ולתכנן היטב את התיזמון (אחרי סעודת הסדר).
- חשוב לסכם מראש עם הטף מסגרת למשא ומתן על פדיון האפיקומן (אם ייגנב), שהמו"מ לא יימשך בלי סוף...

עצות לעורכת הסדר

1

כדאי לעבור היטב מראש על כל ההגדה, כדי לא להתבלבל במהלך ניהול הסדר ולהכיר את הטקסטים הכלולים בה.

2

מומלץ לנהל את הסדר בחיוך אבל בלי "חפוף"; כך הוא יהפוך לחוויה עשירה ונעימה יותר.

3

בהתאם לרצון המסובות.ים ולאופי הציבור (ילדים.ות, למשל) ניתן להחליט על קיצורים, מראש או תוך כדי הסדר, ולהודיע על כך. לשם קיצור, ניתן לוותר מראש על הקטעים המסומנים "למיטיבי.ות לכת".

4

קריאת קטעי הטקסט היא לפי סדר הישיבה, מהעורכת.ת ושמאלה. למרות שהסדר קבוע, רעיון טוב הוא גם לפנות בשם לקרוא.ה שבא תורה, כתזכורת וכדי לוודא את הנכונות לקרוא. לעיתים נכון גם לפנות לקרואות.ים שלא לפי הסדר, כדי שיקראו קטע המתאים להן.ם במיוחד.

5

במהלך הסדר מופיע כמה פעמים שם אלוהי ישראל בצורה "יהוה". בעמוד 24 מוסבר על השם וההשערות לגבי אופן הגייתו. יש לוודא שקריאת השם המפורש אינה פוגעת ברגשות מי מהמסובים.ות, ולהחליט במשותף כיצד לנהוג בנושא זה. בכל מקרה ניתן לקרוא גם בשם חילופי מקובל: אָדוֹנָי או כיוצא בזה.

בברכת סדר מוצלח!

"וכל המְרַבֵּה לספור ביציאת מצרים הרי זה משובח"

כוס ראשונה **אביב והתחדשות**

פתיחת ההגדה

עורכת:

כמדי שנה נחגוג הערב את פסח כחג האביב וכחג החירות, נזכיר את אירועי השנה שחלפה ואת תקוותינו לעתיד.

לפנינו קערת הפסח כמנהג האר"י!

לסדר ארבעה חלקים המובילים לארבע הכוסות:

עורכת:

ובחודש האביב, בארבעה עשר בו - זמן חירותנו.

קרואה:

החודש הזה לנו ראש חודשים, ראשון הוא לנו לחודשי השנה, חודש האביב. ובחודש האביב, בארבעה עשר בו, זמן חירותנו. והיה היום הזה לנו לזיכרון, וְחָגֹנוּ אותנו לדורותינו.

חוקת עולם נְחַגְהוּ -

היום היינו לעם!

ניתן לקצר בדילוג על הקטעים המסומנים **"למיטיבי.ות לכת"** וכל המְרַבֵּה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח!

תוך כדי הסדר נספר, נשאל ונשוחח על נושאי ההגדה. נוכל להיעזר בהערות ובתוספות של הצד הטקסט.

אחרי כוס רביעית סעודת החג, ואז כוסו של אליהו ושירי החג.

1. בסדר המסורתי ישנה קערה אחת לעורך בלבד; אנו נכין כמה קערות, בהישג יד כל המסובים/ות. הקערה לפני העורך. יכולה להיות מפוארת יותר, רצוי קערת פסח מסורתית מעוטרת. הזרוע היא זכר לקורבן הפסח; הביצה מסמלת את קורבן החגיגה (שהיה נאכל עם קורבן הפסח בימי בית שני), ו/או את האֶבֶל לזכר חורבן המקדש; החרוסת את הטיט בו עבדו כביכול אבותינו; הכרפס (ירק) הוא זכר למנהג של הגשת ירקות תחילה לארוחה, ואולי מסמל את האביב; המרור מסמל את מר השעבוד, ועבורנו גם את אימי המלחמות והזוועות שעבר עמנו.

"אין דמוקרטיה ניתנת למדינה על מגש של כסף"

ניצנים נראו בארץ

קרואה:

כִּי הִנֵּה הַסְּתִיּוֹ עָבַר, הַגֶּשֶׁם חָלַף הֶלֶךְ לּוֹ,
הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בְּאֶרֶץ, עֵת הַזְּמִיר הַגִּיעַ
וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאֶרְצֵנוּ.
הַתְּאֲנָה חֲנֻטָּה פָּגְיָה,
וְהַגִּפְנִים סְמֵדָר נִתְּנוּ רִיחַ.
(שיר השירים, פרק ב', פסוקים 11-13א)

שירה

ניצנים נראו (נראו) בארץ
 2x { עת זמיר הגיע (עת זמיר)
 כי הנה סתיו עבר, סתיו חלף הלך לו,
 2x { הגפנים סמדר נתנו (נתנו) ריחם.

שירה

כי הנה הסתיו עבר, הגשם חלף הלך לו,
 הניצנים נראו בארץ, עת הזמיר הגיעה.
 כי הנה הסתיו עבר, הגשם חלף הלך לו,
 התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר.
 הנה, הנה, הסתיו עבר לו,
 הניצנים נראו בארץ, עת הזמיר הגיעה.

החירות והדרור נתפסו כמתת אלוהית לעם עבדים משועבד לעריצות אנושית. זה עניינו העמוק של סיפור יציאת מצרים, שבו אל מופשט בורא ונצחי, מדבר ושומע, אך בלתי נראה, המקדש את החירות והדרור, בעולם שנברא בספר מספר וסיפור, נלחם באלילים נראים מרהיבים ביופיים, שאינם שומעים ואינם מדברים, אינם קוראים ואינם כותבים, אינם סופרים ואינם מספרים. קדושת האל המופשט הנצחי והמקודש, הקשור בספר המספר על העדות, השבועה והברית, בעולם המסופר והנספך, תלויה במחזורי הזמן המשמרים את החירות ומועדי הדרור, במעגל נצחי של שבתות ומועדים, שמיטות ויובלים. הזמן היהודי מתחיל בספר שמות ויובלים. הזמן היהודי מתחיל בספר בראשית סיפור יציאת מצרים, בספר שנזכרת בו לראשונה המילה עם ביחס לבני ישראל המשועבדים לעריצות אנושית, ומסופר בו סיפור הגאולה האלוהית המשחררת את עם העבדים מעבודת לחירות. דהיינו, החודש שבו חל סיום השעבוד והחודש שבו מתחילה החירות עם יציאת מצרים הוא הרגע שבו מתחיל הזמן היהודי כזמן היסטורי. כדי לזכור מעבר זה, שמהותו היא החלפת שעבוד אנושי בהבטחת חירות אלוהית, מצווה התורה על שבועה של חירות, המכונה "מועדי דרור". הזמן היהודי מחולק לשביעיות המנציחות את השביתה משעבוד. כל אחד ממחזורי זמן אלה מבטא את נצחיותה של שבועת

החירות. השבתה מפעילות יוצרת ויותר על אי-השוויון שבין עובדים למעבידים, ויתור על שעבוד לעבודה ועל עשיית רווחים, בשמו של רעיון החירות והדרור, הצדק והשוויון. השבת המוגדרת כ"שבת שבתון מקרא קודש כל מלאכה לא תעשו" (ויקרא כ"ג, ג') היא הבסיס לזמן היהודי המקודש, שכן היא יחידת זמן שביעונית נשמעת ולא נראית. השבת היא רעיון מופשט כשם שהחירות והדרור הם רעיונות מופשטים, היא איננה נראית בעין ואין היא מתחייבת מתמורות הטבע, והיא קיימת משעה שהיא מסופרת כחלק מסיפור מכונן משמעות. העם היהודי היה העם היחיד בעת העתיקה שזכה לשבעים ימי חירות מדי שנה, שכן ימי "מועדי ה' מקראי קודש" היו אסורים בכל מלאכה על כלל הציבור. היום למרבה הצער, יהודים רבים, רבים מדי, המאמינים בעליונות יהודית במקום ב"חביב כל אדם שנברא בצלם אלוהים", וב"עוצמה יהודית" וכוחנות יהודית וגזענות מפלה במקום לדבוק בפסוק המפתח של השוויון והמוסר היהודי: "תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם" (במדבר ט"ו, ט"ז), מבקשים לפגוע בחירות המקודשת ובשוויון המקודש ובכל מושגי התשתית של המוסר היהודי המבטיחים את הצדק והשוויון לכל תושבי הארץ ואת כבוד האדם וזכויות האדם, אלה שהוגדרו בעת העתיקה בביטוי "רוחות דעת, אמת וצדק בקודש הקודשים".

עורכת:

שובי שובי השולמית, שובי שובי ונחזה-בה.

קרואה:

לכה דודי יצא השדה, נלינה בכפרים נשפיה לפרמים,
 נראה אם-פרחה הגפן פתח הסמדר, הניצו הרימונים.
 הדיודאים נתנו-ריח, ועל-פתחינו כל-מגדים, חדשים גם-ישנים.
 (שיר השירים, פרק ז', פסוקים 11-13, א, 14)

שירה

2x { הדודאים נתנו (נתנו) ריחם
 ועל פתחינו כל מגדים

2x { מה יפה דודי, יפה וגם נעים
 דומה דודי לעופר איילים

קרואה:

1 פתנות פסים לבש הגן
 וכסות רקמה מדי-דשאו
 ומעיל תשבץ עטה כל עץ
 ולכל עין הראה פלאו.
2 כל ציץ חדש לזמן חדש
 יצא שוחק לקראת בואו
 אך לפניהם שושן עובר
 מלך כי על הורם פיסאו.
3 יצא מבין משמר עליו
 וישנה בגדי-כלאו
 מי לא ישתה יינו עליו -
 האיש ההוא יישא חטאו.
 (אברהם אבן עזרא)

למישיביו.ות לכת

יפה כמלכת שבא // סמי שלום שטרית

שובי שובי השונמית	קומי צאי,
קומי צאי,	גבוהה כמלכת שבא,
יפה כמלכת שבא,	חגרי בנה אל גבה,
שובי בואי אל ארץ המוריה.	ואנו נראה לך העולות והשלמים.
ושלמה לא ממתין באפריון,	ארכה הדרך מלכה יחפה,
מזבח כחל-לבן שם עכשו,	מרמות אתיופיה המנמנת
ואלהים כחל-לבן	אל תחתיזת ארץ ישראל,
ואל תשאלי איה השעה	ואין מלאך בדרך ולא שרף,
	לא עמוד ולא עשן.

יורק והא. אמבובר, חבל גונדר, אתיופיה 1983
 // צילום: FREDERIC BRENNER

“אין דמוקרטיה ניתנת למדינה על מגש של כסף”

1 עורכת:

ואלו סימני הסדר,
בחרוזים מימי הביניים -
קַדֵּשׁ וְרַחֵץ, כְּרַפֵּס יַחַץ,
מְגִיד רַחֲצָה, מוֹצִיא מִצָּה,
מְרוֹר פּוֹרֵךְ, שׁוֹלְחַן עוֹרֵךְ,
צָפוֹן בָּרֵךְ, הַלֵּל נִרְצָה.²

2 עורכת:

קַדֵּשׁ -
נמזוג כוס ראשונה,
לחג האביב.
(לא לשתות עדיין!)

3 קרואה:

ברוך פרי הגפן.
ברוכים המועדים
לשמחה, החגים והזמנים
לששון. ברוך יום חג
המצות הזה, זמן חירותנו.

4 קרואה:

ברוך פרי הגפן.
כוס התחדשות נישא
לבשורת האביב, להנץ
ניצנים, לתבואה חדשה,
לטל ולשובע.

קרואה: כוס ברכה // עמוס עוז (הגדת חולדה 1960)

נְרִים כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה   לְשִׁפֵּעַ וְלֹא לְמַחְסוֹר
לְשִׁבֵּעַ וְלֹא לְרָעֵב   לְבְרִכַת שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

כולנו נרים כוס ונברך: לאביב ולהתחדשות!

(שתיית כוס ראשונה)

2. כל מילה מסמנת את אחת מפעולות עריכת הסדר, כפי שנבצען להלן, והחרוזים נועדו להקל על הזכירה. סימני הסדר סודרו בחרוזים החל מהמאה ה-11 לספה"נ, ונוסח זה (שאינו הקדום ביותר) הוא שנתקבל בסופו של דבר על כל העדות.

אביב // איריס זהר

"אין דמוקרטיה ניתנת למדינה על מגש של כסף"

כוס שניה חירות ועצמאות

עורכת:

כאן המקום לציין את ההגדות הקדומות ביותר המוכרות לנו, והעדויות על התפתחות נוסח הסדר.³

התיאור הקדום ביותר של סדר פסח מוכר מאז, גם אם רובנו לא חשבנו על כך... הברית החדשה מספרת על ישוע ותלמידיו שהכינו את הפסח והסבו לסעודת הסדר אותה ערך ישוע. כולם רחצו ידיים כמנהג "רחץ" ("הטובל איתי את ידו בקערה זה יסגירני", אומר ישוע), עורך הסדר בצע את לחם הפסח ("יחץ") וחילקו למסובים ("קחו ואיכלו, זה גופי"), וברך על הכוס ("זה דמי"). הם סיימו בשירת מזמורי תהלים ("הללו") בטרם יצאו אל גת-שמנא שבהר הזיתים, שם התפלל ישוע בעוד תלמידיו נרדמים, ולאחר מכן הוסגר ונעצר. כל זאת, כמתואר בבשורות על פי מתי (כ"ו), מרקוס (י"ד), לוקס (כ"ב - שם מתוארת גם הברכה על כוס ראשונה). סעודה זו של ליל הסדר נודעה מאז בתור "הסעודה האחרונה", אירוע חשוב שהונצח ביצירות אמנות לרוב.

לאונרדו דה וינצ'י

3 עורכת:

יחץ - זוהי המצה לאפיקומן.

(בוצעת את המצה האמצעית לשניים, מראה את מחציתה למסובים. ובעיקר לילדים. ומצניעה לאפיקומן. את המחצית השנייה מחזירה בין שתי המצות השלמות. מכאן ואילך מתחיל המרוץ לגניבת האפיקומן)

1 עורכת:

רחץ - ניטול ידיים.
(נטילת ידיים)

2 עורכת:

כרפס - נאכל ירקות וביצה במי מלח.
(נעביר את כלי הכרפס ונאכל ממנו)

3. קטעים במשנה, בתלמוד ובספרות הגאונים מלמדים על התפתחות ההגדה ונוסח הסדר משלהי ימי בית שני ועד ראשית ימי הביניים. כתב יד כמעט שלם של הגדה קדומה נמצא בגניזה הקהירית, זמנו אולי מאה 8 לספ"ה, והוא משקף נוסח קדום אף יותר ממנו. כתב היד השלם הקדום ביותר של ההגדה שהגיע לידינו הוא זה שבסידור רב סעדיה גאון (מאה 10 לספ"ה). נוסח שלם נוסף וחשוב ישנו במחזור ויטרי, מבית מדרשו של רש"י (מאה 11 לספ"ה או מעט אחר כך).

נשיאה (Pietà) // צביקה לחמן

טור // אבות ישורון

בגפם
ובגפיהם
וטפם
לגביהם
כחתלתולים
וטלפיהם
לטל -
בין הקטל
לבין גורל
בין חדול
לבין מוראל
בין עזה
לבין אטור
טור -
תור לחיות.
אין עוד.

1956
(נכתב בימי מבצע קדש שבו נכבשו עזה, אטור ושארם א שייח)

עורכת:

מגיד - נאמר את ההגדה:

(קוראת "הא לחמא" בארמית ומפרשת בעברית שורה מול שורה)

הא לחמא עניא	(זה לחם העוני)
די אכלו אבהתנא	(שאכלו אבותינו)
בארעא דמצרים	(בארץ מצרים).
כל דכפין ייתי ויכל	(כל הרעב יבוא ויאכל),
כל דצריך ייתי ויפסח	(כל הצריך - יבוא ויפסח).

שירה

הא לחמא, הא לחמא עניא,
 די אכלו, אכלו אבהתנא,
 בארעא (בארעא) דמצרים. 2x {
 כל דכפין ייתי ויכל,
 כל דצריך ייתי ויפסח.
 השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין.

קרואה:

בגלות היו מוסיפים.ות -

השתא הקא	(השנה כאן),
לשנה הבאה בארעא דישראל	(בארץ ישראל),
השתא עבדי	(השנה עבדים),
לשנה הבאה בני חורין.	

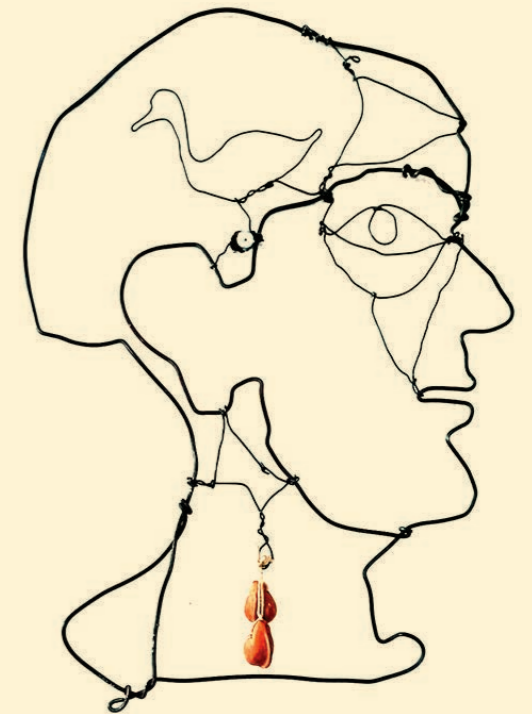
למישיביות לכת

צילום: ELAN

עצב דלוק // שכא סלהוב

ציון, בראשית מכתבי	ציון, הלא
אשאל לשלומך,	תשאלי לשלומי?
איך את מרגישה	אני לא מרגישה
הכל בסדר?	כל־כך טוב
ומה שלום אסיריך?	יד ימין שלי
פלטניניק, יהודיך	מתיבשת,
תגידי, איך הילדים?	העצב דלוק
ומה שלום	אל תשאלי
מחריבך, ציון?	

דימוי: יורם אפק

"אין דמוקרטיה ניתנת למדינה על מגש של כסף"

עורכת:

מסופר במקרא כי עבדים היינו לפרעה במצרים. ויוציאנו יְהוָה אלוהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה. (הסבר על יְהוָה ואופן הגיית שמו: בדף ממול)

קרואה:

ועל כך אמר המדרש:
אילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים הרי אנו, ובנינו, ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים. ואפילו כולנו חכמים, כולנו נבונות, כולנו זקנים, כולנו יודעות את התורה - מצווה עלינו לספר ביציאת מצרים. וכל המְרַבֵּה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

עורכת:

נצא ונלמד - "ארמי אובד אבי" מהו?

למרות שנהגו לפרש את הפסוק כמכוון ללבן הארמי שביקש לאבד את יעקב, נראה כי משמעותו היא שמוצאו של עם ישראל הוא (בין היתר) מקבוצות ארמיות. לפי סיפורים שונים במקרא העם נוצר מקבוצות אשר הגיעו מאור ("כשדים"), מחרן (הארמית), מכנען, מהמדבר, ממצרים, ועוד. לפי השערה רווחת במחקר לעם ישראל אכן מוצא מגוון: כנענים ופליטי חברה, ארמים ורועים נודדים, חיתים, חיונים, יבוסים ומצרים, מכולם נתגבש עם ישראל על אדמתו, עם חופשי בארצו.

למישיבי.ות לכת

למישיבי.ות לכת

הרקע ההיסטורי למסורות מצרים והיווצרות עם ישראל // אבי עופר

בכל המקורות הרבים ממצרים בתקופה המתאימה (ימי הממלכה החדשה, בערך 1550-1200 לפסה"נ) אין כל רמז לשהות ישראל במצרים או ליציאת מצרים. סיפורי יציאת מצרים עצמם רצופים אנכרוניזמים (מידע מאוחר שהכותב ייחס בטעות לתקופה קדומה), חילופי גרסאות סותרות וכולי, ויש בהם רק מעט מידע היסטורי ממשי על התקופה הקדומה (בעיקר בניית הערים פיתום = פראתום, ורעמסס, בימי רעמסס השני, בערך 1200 לפסה"נ). נציין שבניגוד לטעות רווחת בני ישראל בכל מקרה לא בנו את הפירמידות, שכן הללו נבנו החל מ-2,600 לפסה"נ: כ-1,400 שנה לפני בניית הערים של רעמסס השני.

כל ידיעותינו על היווצרות עם ישראל מורות על התגבשות וסינתזה תרבותית שחלה בארץ-ישראל, ולא על הגעת עם מגובש מהמדבר או ממצרים. מסיבות אלה ומסיבות רבות נוספות יש לדחות את ה"היסטוריות" של סיפורי יציאת מצרים כמאורע ממשי מכונן בתולדות עם ישראל. נראה כי אלו הן מסורות של קבוצה אחת - מתוך הקבוצות הרבות שיצרו את עם ישראל - אשר אבותיה אכן שהו במצרים, וגם מסורות אלה הינן אגדתיות יותר מאשר היסטוריות.

בכל אלו אין כדי לערער את חשיבות מיתוס הפסח ביהדות, גם היהדות שלנו, את ערכי החרות ואת חגיגת האביב הגלומים בו.

יְהוָה // אבי עופר

משוער שזו ההגיה הנכונה של שם אלוהי ישראל, עוד לפני הופעת היהדות בשלהי ימי בית ראשון. משמעותו האפשרית: "זה אשר גורם לדברים להיות". עם זאת יש גם הצעות אחרות, כגון yahwo או yaho, yaw, במשמעות של "להופיע" או משמעות אחרת. בכל מקרה נראה שאין שחר לקריאה לפי ניקוד המסורה: "יְהוָה", וייתכן כי ניקוד זה נועד בכוונה לטשטש את ההגיה הנכונה. אם קריאת השם פוגעת במישהו/י, ניתן לקרוא "אדוני", או כל שם נרדף אחר.

פנים במצור // צביקה לחמן

עורכת:

עבדים היינו, עתה בני חורין.

לא נִשְׁתַּעֲבָד ולא נִשְׁעָבֵד

שירה

עבדים היינו (היינו)
עתה בני חורין (בני חורין).

עבדים היינו

עתה (עתה) בני חורין

עבדים היינו

עתה (עתה) בני חורין (בני חורין). 2x {

שלח את עמי // צילום: ELAN

חג משפחתי במופע קהילתי -

"עבדים היינו", מחול לפסח מאת תרצה ספיר // שלומית עופר

הן את המגבלה והן את החירות להתנועע. הביצוע המשולב של שלושה הקולות (או חלקם) יוצר מרקם תנועתי שהוא בו-זמנית עשיר, אך גם נגיש ומזמין. לשנה הקרובה - בנות ובני חורין!

מראשית ימיה הקהילה הקיבוצית הוציאה את אירועי החג מבית המשפחה או בית הכנסת אל המרחב המאפשר התכנסות רב-דורית. מובילי התרבות העברית החלוצית הבינו כי הם פועלים בתוך מהלך היסטורי רחב וביקשו לקיים דיאלוג בין אוצרות התרבות היהודית המסורתית לבין יצירה של תרבות רלוונטית ואותנטית. דיאלוג זה היווה כר פורה ליצירה מקורית מגוונת, בהם בלטו תחומי המוסיקה והמחול, אשר היו לטענתה של נעמי בהט-רצון, יסוד מרכזי בחינוך המשותף ורכיב משמעותי בעיצוב הדור הישראלי החדש, ובו-בזמן התאימו לביטוי מופעי בטקסי החג.

תרצה ספיר (1943-2018) יוצרת ומחנכת במחול, עיצבה לטקסים מחולות בעלי שני מאפיינים בולטים: מחד, **מחויבות אמנותית-אסתטית לסמלי החג**, ומאידך, ביצוע הריקוד וההכנה לקראתו נתפסו **כהזדמנות לימודית לשכלול היכולת התנועתית**. ריקודיה חוברו ונכתבו בכתב תנועה אשכול-וכמן (Eshkol & Wachman, 1958), ומבחר מתוכם עבר עיבוד ל"כתיבה קלה" כדי לאפשר היכרות עימם גם למי שאינם בקיאים בשפת התיווי.

הריקוד "עבדים היינו" מתוך ההגדה (לחן: שלום פוסטולסקי), בנוי משלושה "קולות": **הרגליים** צועדות אחורה ('עבדים') וקדימה ('בני חורין'); **הגו** מתכופף ('עבדים') ומתיישר ('בני חורין'); **הידיים** נעות תוך שהן שלובות זו בזו, ומסמלות

קטע מתוך תיווי הריקוד "עבדים היינו" רשום בכתב-תנועה אשכול-וכמן

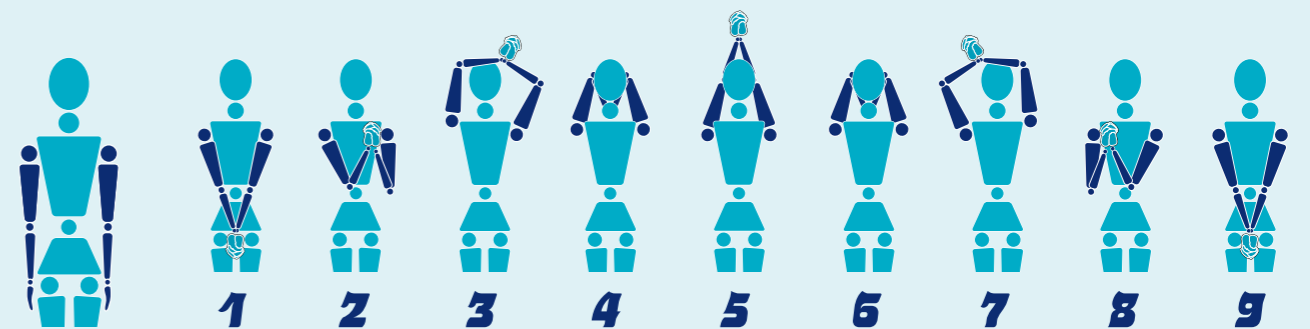
K: Hands f(♯)

M=104

Left	Hand	=				♯
	Forearm					
	Upper Arm	(1/6)	(9/2+)			(fM)
	Shoulder					
Right	Hand	=				♯
	Forearm					
	Upper Arm	(1/2)	(9/6+)			(fM)
	Shoulder					
Upper Body	Head					
	Chest					
	Pelvis	(4)	(6)			
Left Right	Foot		(0)S	τ	(0)S	τ
	Foot		(0)S	τ	(0)S	τ

נו - יי - ה - דים - נ - ע
a - va - dim ha - yi - nu

תנועת הידיים בחלק הראשון של הריקוד "כתיבה קלה"

עורכת:

מה נשתנה -

(נא לשים לב לקושייה השנייה: "אוכלים אנו מרור", ולא "כולו מרור")

שירה

צעירי.ות המסובים.ות:

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות (מכל הלילות)?
שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה (חמץ ומצה).

כולנו:

הלילה הזה (הלילה הזה) כולו מצה. { 2x

צעירי.ות המסובים.ות:

שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות (שאר ירקות).

כולנו:

הלילה הזה (הלילה הזה) אוכלים אנו מרור. { 2x

צעירי.ות המסובים.ות:

שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת
(אפילו פעם אחת)

כולנו:

הלילה הזה (הלילה הזה) שתי פעמים. { 2x

צעירי.ות המסובים.ות:

שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסובין
(בין יושבין ובין מסובין)

כולנו:

הלילה הזה (הלילה הזה) כולנו מסובין. { 2x

תקווה היא מרחב שמתעצם ונפתח גם בימים של צמצום מרחבים // עידית קינן

מה נשתנה הפסח הזה?

שבכל שנה ושנה, ריחות האביב של חודש ניסן מרוממים את הנפש, ואילו בפסח הזה הנפש ממאנת להתעלות. הצטמצם מרחב הנשימה - מחלֶקֶת הרוע, האכזריות ותאוות הרצח הבלתי נתפסים של החמאס; מכובד האָבֵל והצער על הנרצחות והנרצחים, ההרוגות וההרוגים, הפצועות והפצועים בגוף ובנפש; מהדאגה המְאֻפֶּלֶת לחטופות ולחטופים, ללוחמות וללוחמים; ולנוכח סבלם של המפונות והמפונים - פליטים בארצם.

מצטמצם מרחב הנשימה גם לנוכח גורלם של חפים מפשע בעזה, שאין דואג להם, לא שליטיהם ולא אף אחד אחר.

הרג וסבל בכל, ואין עוצר קשה לנשום.

ותדהמה מְכֶסֶה את הארץ מההתנהלות המופקרת, המושחתת, היהירה והאדישה של ממשלה תאבת שלטון ובצע, שבזקת מעל קלונה אבקת סוכר רעילה של אחדות מזויפת, מְכֶסֶה של נייר לְלֶבָה מבעבעת של שנאת חינם ואפס מעש.

ואף על פי כן, גם בפסח הזה עומדת לנו התקווה. סדק דקיק של נשימה חופשית גם בימים של צמצום מרחבים, חלון קטנטן

במה אם כן עוד נשתנה הפסח הזה?

שבכל שנה ושנה אנו שואלים: על שום מה חייב אדם בכל דור ודור לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים? ומשיבים בְּהֵלֶל. הפסח הזה נשיב - על שום שחייב אדם לראות את עצמו כמי שאחראי לגורלו, שלא ניתן לשעבד את נשמתו ואת עתידו, וכמי שאסור לו בתכלית האיסור לשעבד אחרים. ובעבור מה עשה ה' לי בצאתי ממצרים? נאמר מעתה, לא בעבור אכילת מצות, ולא בעבור פיזור שמו, אלא בעבור שנהיה לבני אדם חופשיים ולעם חופשי, שנבקש שלום ונרדפהו, ושנבקש להביא אור לזולת, וכך גם לעצמנו.

בפסח הזה, כשנשיר "והיא שעמדה לאבותינו ולנו", נדע: רדיפת האמת, הצדק והשלום, שנאת הבצע והשחיתות, ולקיחת אחריות לשינוי, היא שעמדה לנו. רוח האדם היא שעמדה לאבותינו ולנו והיא שתעמוד לנו עולם.

דימוי: איריס אפק

קרואה:

מעשה ברבי אֶלְיָעָזֶר ורבי יְהוֹשֻעַ ורבי אֶלְעָזָר בן עֲזַרְיָה ורבי עֲקִיבָא ורבי טַרְפוֹן שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: "רבותינו, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית."

בני ברק הקדומה שכנה בכפר אל-חירייה, סמוך למזבלה המפורסמת, כיום פארק שרון. הכפר נקרא גם אבן איבראק, זכר לשם הקדום. בעקבות ההגדה קרוי המחלף הסמוך בשם "מחלף מסובים".

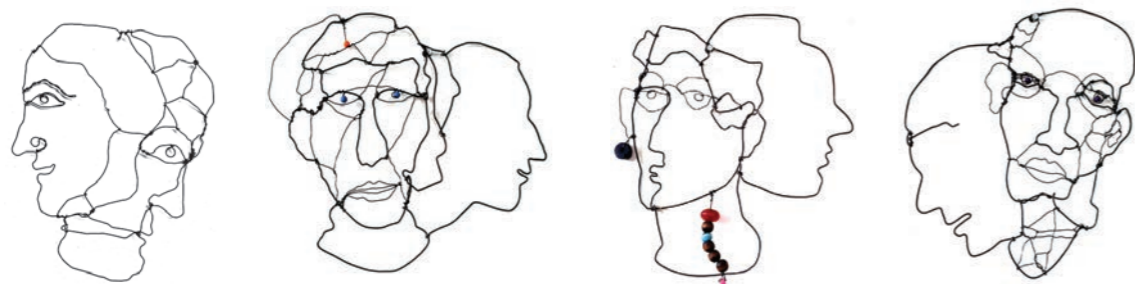
תפירה

עורכת:

כתוב בברייתא⁴ -

כנגד ארבעה בנים דיברה תורה:

אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול. אבל אנו נדבר על שתי בנות ושני בנים...

דימויים: יורם אפק

4. זהו פירוש הרמוניסטי הבא לפשר בין ארבע גרסאות שונות של מצוות "והגדת לבנך": דברים ו' 20-25 - "כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחוקים..." וכולי. שמות י"ב 26 - "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם..." וכולי. שמות י"ג 14-15 - "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת..." וכולי. שמות י"ג 8 - "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים".

מקור הגרסאות השונות הוא בכך שלתורה 4 מקורות שונים, אבל חז"ל האמינו שהיא נוסח אחד שנכתב מפי האל, ושאינן כאן מקורות שונים, אלא התייחסות לבנים שונים: חכם, רשע, טיפש (זו המשמעות של "תם"), ושאינו יודע לשאול (שהוא בעצם ה"תם" המודרני). השאלה המתוחכמת מיוחסת לחכם, הקנטרנית לרשע, הלא-ממוקדת לטיפש, והעדר-השאלה לשאינו יודע לשאול. משמעות התשובות ושאלת הנוסח המקורי מסובכת ושנויה במחלוקת.

והיגדת לבנך // נמרוד אלוני

בארץ כנען כמובנת מאליה, כולל הציפייה ששבעת עמי הארץ יתפנו מרצון ויאפשרו לעם שמגיע ממצרים לקחת לעצמו את ארץ ההבטחה האלוהית. זאת למרות שבנורמות המוסריות של ימינו, תביעה כזו הייתה נחשבת ללא פחות מתפיסה פסולה של מלחמת קודש המונעת על ידי תחושת עליונות ומעשה פסול שנחשב לטיהור אתני. סוג כזה של "היגדת", נטול מודעות ביקורתית ומוסריות הומניסטית, הוא אנטי-חינוכי בעליל. מה שנדרש הוא תפיסה הרבה יותר מורכבת של "והיגדת". משהו ברוח פתיחות ביקורתית לחדש ולאחר, ונאמנות ביקורתית למסורתי ולמקומי. זה כמובן מאתגר, אך כפי שמציין גדול הפילוסופים היהודים, ברוך שפינוזה: "כל דבר מעולה הוא קשה, כשם שהוא נדיר".

דימוי: יורם אפק

"והיגדת לבנך" הוא ציווי שמכוון לדורות המבוגרים בכלל ולהורים בפרט, שילמדו את הדורות הצעירים את תולדות העם ומורשתו וידאגו לכך שהמסורות והמנהגים של העם ישמרו לדורי דורות. בהקשר של הגדת הפסח, ההתכוונות היא לשמירת המסורות הקשורות בהליכי התגבשותו של עם ישראל וסיפור יציאתו המופלאה מעבדות לחירות. אבל איזו מן "היגדת" היא נכונה וראויה לעת הזאת? האם להציג את עלילות ההגדה כאמת היסטורית או כמיתוס, כניסים אלוהיים או כפנטזיות אמוניות? האם מנקודת מבט אחת, אורתודוקסית ואתנו-צנטרית, או שמא מנקודות מבט מגוונות ואולי גם ביקורתיות ועם מסרים אוניברסאליים? וכיצד מאזנים בין ערכי השייכות והביטחון שמעניקה הדבקות במסורת לבין ערכי החשיבה המושכלת והספקנות המדעית-ביקורתית?

יש לקחת בחשבון, לדוגמה, שעד לתקופת הנאורות במאה ה-18 המונח אינדוקטרינציה באנגלית שימש במשמעות זהה למילה הוראה - זאת משום שתפיסת הידע הייתה מוחלטת, קריאת תיגר על המסורת נחשבה כפירה, והמבוגרים והמורים נחשבו לצודקים באופן אבסולוטי. בימינו, לעומת זאת, אנחנו מודעים לכך שעמדות מסורתיות רבות שנחשבו לוודאיות התבררו כשנויות במחלוקת או חסרות שחר - כולל סיפור יציאת מצרים - ושאל לנו לקבל עמדות כאמיתיות או צודקות, אלא אם התבררו בדיון פתוח, שוויוני, מושכל וביקורתי.

במערכת החינוך הישראלית, לדוגמה, "מגידים" את המסורת של ההתיישבות

קרווא.ה:

ואף את אמרי לה
כהלכות הפסח:
אין מפטירין אחר
הפסח אפיקומן.⁵

קרווא.ה:

לכם ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו
מן הכלל וכפר בעיקה, אף אתה
הקהה את שיניו ואמור לו: בעבור
זה עשה יְהוָה לי בצאתי ממצרים.
לי ולא לו. אילו היה שם לא היה נגאל.

קרווא.ה:

ואמרת אליו -
בחוזק יד הוציאנו
יְהוָה ממצרים, מבית עבדים.

קרווא.ה:

"וְהִגַּדְתָּ לְבִתְךָ וּלְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא
לֵאמֹר בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי
בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם."
(בעקבות שמות י"ג, פסוק 8)

עורכת:

חכמה מה היא אומרת -
"מָה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים
וְהַמְשֻׁפָּטִים אֲשֶׁר צָוָה
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם?"
(דברים ו', פסוק 20)

עורכת:

רשע מה הוא אומר -
"מָה הָעֵבֶדָה
הַזֹּאת לָכֶם?"
(שמות י"ב, פסוק 26)

עורכת:

תם מה הוא אומר -
"מָה זֹאת?"
(שמות י"ג, פסוק 14)

עורכת:

ושאינה יודעת לשאול
מה היא אומרת -
"את פתחי לה.
שנאמר:"

5. התשובה המקורית במקרא: "עבדים היינו..." וכולי (דברים ו' 21-25) מתאימה הרבה יותר. נוסח התלמוד הירושלמי, המיוחס לתנא ר' חייא, מחליף בין התשובות לחכם ולטיפש וגם הוא מתאים יותר. לעצם העניין מפרש הירושלמי שהכוונה שלא יעבור מחבורה אחת לשנייה בליל הסדר, ועדיין הפסוק סתום. לפי פירוש אפשרי אפיקומן הוא מיוונית εστιασμα, מעין after party או קינוח.

הרהורים אקטואליים על ארבעה בנים שכנגדם דברה התורה
// ענר פרמינגר

מדוע "מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צווה יי אלוהינו אתכם" (דברים ו', 20) מגדיר את הבן החכם, בעוד ש"מה העבודה הזאת לכם?" (שמות י"ב, 26) מגדיר את הבן הרשע? לכאורה שניהם טוענים טענה זהה וספקנית התווה על קיום המצוות ועבודת האל.

ולהרחיב דעת והבנה. בעוד שהרשע לא נותן לעובדות לבלבל את דעתו. אין לו עניין להבין. הוא פוסק ומתריס שהכול "עבודה" מיותרת. גם האינטימיות בין תלמיד למורה, בין בן לאביו, נעדרת בפסוק, שנוקט בלשון רבים, דור הבנים אומר לדור האבות. בהשלכה לימינו, מחריבי המשטר מוחקים את התשתית הדמוקרטית שהניח דור המייסדים בעמל רב, כדי ליצור חברה ליברלית, שוויונית וחופשית - תנאי הכרחי לחברה חקרנית ויצרנית. ואכן, הרשעים לא היו יוצאים מארץ מצרים. ואילו החכמים נאבקים על הדמוקרטיה נאבקים כדי להציל את כולנו ולהוציאנו מעבדות לחרות, מנתינות לאזרחות.

גם ארבע הקטגוריות שמציעה ההגדה, מאלפות ודורשות פרשנות. כנגד הבן החכם, לא ניצב היפוכו, הבן הטיפש. אלא, כנגדו מוצגות שלוש ואריאציות שונות של היעדר חכמה: רשעות - נזקי הזדון לעיתים שקולים לנזקי הטיפשות; תמימות; ולא לדעת לשאול. ההגדה מציעה כאן דיון במהות החכמה, שאיננה שלמה ללא שלושה יסודות: ביקוש אחרי הטוב המנוגד לרוע - האחוה, אחד היסודות של המהפכה הצרפתית והדמוקרטיה הליברלית; התפכחות מתמימות שלא יודעת לקרוא את המציאות האכזרית ואת מחוללי הכאוס; ולדעת לשאול שאלות, זוהי החירות, שהכרחית למימוש הסקרנות, החשיבה העצמאית והביקורתית והיא בבסיס המשטר הדמוקרטי, השוויוני וההוגן.

ההבדל ביניהם נעוץ ברטוריקה של נוסח שאלתם, הן בפשט המשתמע מהטקסט הישיר והן ברמיזה האינטר-טקסטואלית למקורו של הטקסט. בפשט, בולט הריק והחסר בדברי הרשע שאינו מתעניין בפרטים ובניואנסים. עבורו התורה כולה היא "העבודה", ובהשלכה לימינו, נתן לראות בה את "עבודת הבג"ץ", או "עבודת הביקורת השיפוטית", "עבודת הדמוקרטיה". הפרטים אינם חשובים, אלא ההצהרה המתריסה, "מה לי ולהבל הזה". ואילו החכם, מבקש באמת לדעת ולהבין את הפרטים הספציפיים: "עדות, חוקים ומשפטים". בהשאלה לימינו "תקשורת, כנסת, בית-משפט" הרשויות שבבסיס הדמוקרטיה, שמפקחות על הרשות הרביעית, השולטת. אבל הבדל מהותי וחשוב בין החכם שמבקש להבין, לבין הרשע שרוצה להתגרות, נחשף דווקא באינטר-טקסט שאליו רומזת ההגדה. דברי הרשע מקורם בשמות: "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם..." בעוד שמקור דברי החכם בדברים: "כי ישאלך בנך מחר לאמור מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צווה יי אלוהינו אתכם". כלומר, הרשע "אומר", בעוד שהחכם "שואל". החכם מבקש להבין, להרחיב דעת ולחקור, והוא פונה בשאלה אל אביו. זהו היסוד הבסיסי של האקדמיה הליברלית והדמוקרטית: להטיל ספק, לאתגר, לחקור

שירה: ארבעה אחים // נעמי שמר

בְּיוֹם בְּהִיר וְנִהְדָּר
יֵצְאוּ מִתּוֹךְ הַהַגָּדָה
חֶכֶם וְתָם רָשָׁע גָּדוֹל
וְזֶה שָׁלָא יָדַע לְשֹׂאוֹל

1

וּכְשֶׁאֲרֵבֶעַת הָאָחִים
יֵצְאוּ לְנוֹעַ בְּדַרְכֵיכִים
מִיָּד מִכָּל אֲרֵבֶע רוּחוֹת
פְּרָחִים הִגִּיעוּ וּבְרָכוֹת

2

פָּגַשׁ חֶכֶם בְּחֻכְמָה
אָהַב הִתָּם אֶת הַתְּמִימָה
וְהִרְשָׁע בְּתוֹר אִשָּׁה
תִּפְסַם מִרְשַׁעַת אֵימָה

3

וְזֶה שָׁלָא יָדַע לְשֹׂאוֹל
לְקַח אֶת הַיָּפָה מִכָּל
שֵׁלֵב יָדוֹ בְּתוֹךְ יָדָה
וְחָזַר אֶתָּה לַהַגָּדָה

4

לָאָן הוֹבִילוּ הַדַּרְכֵיכִים?
הֵיכֵן אֲרֵבֶעַת הָאָחִים?
בְּשִׁיר שְׁלַנּוּ יְדִידֵי
אָסוּר לְשֹׂאוֹל יוֹתֵר מִיָּדֵי

5

דימוי: איריס אפק

”אין דמוקרטיה ניתנת למדינה על מגש של כסף”

כֶּס אֶל-דּוֹמִי

קרואה:

נזכור את כל אלו שאינן ואינם עימנו כאן היום - החטופות והחטופים, השבויות והשבויים, הנעדרות והנעדרים, כמו גם כל מי שנהרגו ונרצחו באכזריות. נזכור גם את מבקשות ומבקשי המקלט, אסירות ואסירי המצפון, וכל מי שבגלות: אלו שלנו, ואלו שבעולם כולו.

לכבודן ולכבודם
הותרנו כאן הערב כיסא ריק,
כֶּס אֶל-דּוֹמִי.

שירה: שלח את עמי

מהר משה, צִוּה פרעה:
"שלח נא את עמי!"
מְצָוֹת האל אמור נא לו:
"שלח נא את עמי!"
קומה, לך נא, אל כְּבֹד הַלֵּב הרע
צו לו, בשמי: "שלח נא את עמי!"

"אין דמוקרטיה ניתנת למדינה על מגש של כסף"

עורכת:

נזכיר את מכות מצרים, ולא נשכח את דמעת החפים מחטא.

קרואה:

- 1 נא-אָמון, מְבַרְזֵל צִירִיךָ, שְׁעָרִים נִתְלָשׁוּ בִּילָל. וְתִבְאֲנָה מִכּוֹת מִצְרַיִם לַעֲשׂוֹת בְּךָ מִשְׁפָּט בַּלַּיִל.
- 2 לְהָאִיר לָהּ בְּגִידַת שָׂרִיחַ וּלְהָאִיר לָהּ בְּגִידַת הָמוֹן, וְעַל כֶּךָ נִדְלָקוֹת עָרִיחַ, כְּבִלְפִיד, בְּמִכּוֹת אָמוֹן.
- 3 כִּי צָדִיק בְּדִינוֹ הִשְׁלַח, אַךְ תָּמִיד, בְּעֵבְרוֹ שׁוֹתֵת, הוּא מְשָׁאִיר, כְּמוֹ טַעַם מֶלֶח, אֶת דְּמַעַת הַחֲפִיִּים מִחֶטָּא

(נתן אלתרמן, 1939-1944. מתוך המבוא לשירי מכות מצרים)

קרואה:

(מדגיש: בקטע זה בבקשה לא להצטרף אלי' באמירת שמות המכות) מסופר במקרא כי עשר מכות הביא יְהוָה על הַמִּצְרַיִם בְּמִצְרַיִם, ואלו הן: דם, צפרדע, כנים, ערוב, דבר, שחין, ברד, ארבה, חושך, מכת בכורות. רבי יהודה היה נותן בהם סימנים: דצ"ך עד"ש באח"ב.

עורכת:

ואנו נאמר:
אל יהי חלקנו עם שופכי דם נקיים, ועם השרים להם הלל. דיינו בהרג, בגזל, בעוול, בהתנשאות ובשנאה!

שירה:

די דיינו, די דיינו,
די דיינו, די דיינו,
די דיינו, די דיינו,
די דיינו, די דיינו!

6. ראוי לעקור משורש את המנהג המצמרר (והמאוחר) לקרוא יחד בקצב סוגסטיבי את שמות המכות עד שיאן, ולהטיף יין אדום במעין הילולת טבח הפוגעת ברשע ובצדיק כאחד.

לְפַעֲמִים אָדָם זֹכֵר // יְהוֹשֻׁעַ סוּבוֹל מתוך המחזה "עד קצות הפחד"

לְפַעֲמִים אָדָם זֹכֵר שֶׁהוּא לֹא רַק בְּשֵׁר וְדָם לְפַעֲמִים אָדָם זֹכֵר שֶׁהוּא גַם בֶּן-אָדָם לְפַעֲמִים מֵעוֹמֵק שְׂכָחָה אָדָם זֹכֵר קִיּוֹם הַבְּטָחָה לְפַעֲמִים בְּסַעַר אֶהְבֶּה אָדָם זֹכֵר קִיּוֹם חוֹבָה	כִּי-תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל-אִיבֶיךָ וּנְתַנּוּ כּוֹחֲךָ בְיָדְךָ בְּתוֹךְ מְרוֹחַץ דָּמִים מְלוֹכְלֹךְ בְּדָם וְאֵשׁ וְרֶפֶשׁ זְכוֹר בֶּן-אָדָם אֶל תִּשְׁכַּח הַדָּם הוּא תִמְצִית הַנֶּפֶשׁ וּבְנִפּוֹל אוֹיְבֶךָ בְיָדְךָ בְּעוֹד רֶחַח נִיצַת בְּעֵינֶיךָ וַיֵּצֵר הָרַע נְעוֹר וְקָם קָרָא הָצוּ עַל מִצַּח אוֹיְבֶיךָ לֹא תִרְצַח בְּתִשׁוּקַת נַקָּם	קוֹל פְּנִימִי לוֹחֵשׁ לָךְ זְכוֹר בֶּן-אָדָם אֶל תִּשְׁכַּח בְּנִפּוֹל אוֹיְבֶךָ לְרַגְלֶיךָ אֶל יָגַל לְבַבְךָ אֶל תִּשְׁמַח וּזְכוֹר בְּסַעוֹר הַדָּם בְּלֵב הַחֲשִׁיכָה לְהִיּוֹת בֶּן-אָדָם זֶה לְאַהוּב כְּמוֹךָ לֹא רַק אֶת עֲצָמְךָ
--	---	---

קרוואה:

נאמר במקרא: "אֲשִׁירָה לַיהוָה כִּי גָאָה גָאָה, סוּס וְרֹכָבוֹ רָמָה בָּיָם". אמר המדרש: "... ישב עליהם הקדוש ברוך הוא במידת הדין וְטִיבָעָם בַּיָּם. באותה שעה ביקשו מלאכי השרת לְאמֹר שִׁירָה לַפָּנִי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. אמר להם הקדוש ברוך הוא: **מַעֲשֵׂי יָדַי טוֹבְעִים בַּיָּם, וְאַתֶּם אֹמְרִים שִׁירָה לַפָּנִי?!**"

קרוואה:

רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו. ואלו הן:

כולנו: פסח, מצה ומרור.

עורכת:

פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש קיים, על שום מה?

קרוואה: על שום שמסופר כי פֶּסַח הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֵימֹתֵינוּ וְאַבֹּתֵינוּ בַּמִּצְרִים. שנאמר: "פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פֶּסַח עַל-בְּתֵי בְנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרָיִם" (שמות י"ג, פסוק 14).

עורכת:

מצה זו שנאכל, על שום מה?

קרוואה: על שום שמסופר כי לא הספיק בצקם של אימותינו ואבותינו להחמיץ, שנאמר: "וַיֵּאָפוּ אֶת-הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרָיִם, עֲגֹת מִצּוֹת, כִּי לֹא חָמַץ: כִּי-גֵרְשׁוּ מִמִּצְרָיִם, וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהֵמֵהוּ, וְגַם-צִדָּה לֹא-עָשׂוּ לָהֶם." (שמות י"ב 39).

עורכת:

מרור זה שנאכל, על שום מה?

קרוואה: על שום שמסופר כי מררו המצרים את חיי אימותינו ואבותינו במצרים. שנאמר: "וַיִּמְרְרוּ אֶת-חַיֵּיהֶם בְּעַבְדָּה קָשָׁה, בְּחֹמֶר וּבְלִבְנִים" (שמות א 14).

מנהיגות נשית בעתות משבר: מכתב פתוח למרים הנביאה // חמוטל גורי

"וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אַחֻזָּת אֶהְרֹן אֶת-הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתִּצְאָן כָּל-הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבְמַחְלָת: וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירָה לַיהוָה כִּי-גָאָה גָאָה סוּס וְרֹכָבוֹ רָמָה [השליך] בָּיָם."

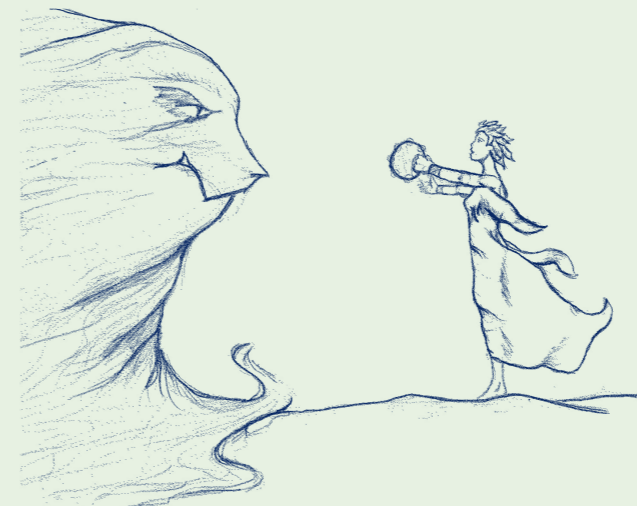
(שמות ט"ו, כ-כ"א)

שלום לך, מרים הנביאה,

סליחה על הביקורתיות. זו לא חוכמה להחיל פרשנות פמיניסטית על מנהיגה מימי התנ"ך. היית אחת משבע נביאות סך הכל, לעומת 48 נביאים. אני בטוחה שהיה לך קשה והיית צריכה לעבוד קשה מאוד כדי להוכיח את עצמך בעולם גברי מאוד.

הייתי שמחה לשבת איתך לשיחה על מנהיגות נשית בעת הקשה הזו. כשאלה הטוענים "כי בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו" מסתובבים בתחושת צדקת דרך עמוקה. כשאלה המנבאים שלנצח נחיה על החרב מדלגים מאולפן טלוויזיה אחד למשנהו, ומי שמנסה לומר שאולי יש דרך אחרת הוא - או היא - הם בהכרח הזויים שלא התפכחו.

אני רוצה לחשוב שלו היית כאן היום, עם כל החוכמה והניסיון שצברת, היית מחברת טקסט אחר. טקסט שהיה מניע איזה תהליך של ריפוי ושחרור ממפלצות האימה והייאוש ומהשדים של הכאב וחוסר האונים.

להתגבר על המפלצת // דניאל גורי דה-לימא

כבר שנים שדמותך האוחזת בתוף, שרה בעוז וסוחפת אלפי נשים בשירה ובריקוד התחבבה עליי. אמנם הטקסט שיצא מפיו היה הדהוד של דבריו של אחיק, משה, אבל אני מבינה שאלה היו זמנים קשים. קשה להוציא עם מעבדות לחירות. שנים של דיכוי ואימה מותירים צלקות עמוקות.

את הבנת שנדרשת מנהיגות נשית שתעזור לבני ובנות ישראל לעשות את המעבר מהטראומה של השעבוד אל עבר תודעה של חופש וחוסן קהילתי. גילית מנהיגות ותושייה כשהצלחת להציל את חייו של אחיק הקטן, משה. אבל בסוף הוא זה שקיבל את המינוי הישיר מה' ואת אפילו נענשת על כך שדרשת לחלוק עמו באופן שוויוני יותר את המנהיגות.

עשית מעשה שנצרב לעד בהיסטוריה של עם ישראל. אפילו קראו תוף על שמך. אני תוהה מה היה קורה לו היית מחברת איזה טקסט משלך, שיש בו חמלה ונחמה וגם קריאה לכולם ולכולן לאחוז את עצמם בציצית הראש ולמשוך את עצמם מתודעה של עבדות לתודעה של חופש.

הייתה לך שם הזדמנות פז לעורר בהם ובהן - בעבדים ובשפחות שזכו לחופש מבלי להילחם בעבורו - איזה דמיון אזרחי. העם הקשיב לך, בעיקר הנשים. יכולת לומר דברים שיפעילו בנפש הקהילה שעוזרים לעשות את המעבר מתודעה של קורבנות ונקמה, להוויה של אוטונומיות ושליטה בגורל.

מצוות אֶהְבֶּת הַגֵּר

עורכת: וְאַהֲבַתְּם אֶת הַגֵּר

קרואה: 4x

- 1 וְאַהֲבַתְּם אֶת הַגֵּר, כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם (דברים י' 19)
- 2 גֵּר יְתוֹם וְאַלְמָנָה לֹא תַעֲשִׂקוּ וְדָם נָקִי אַל-תִּשְׁפְּכוּ בַּמָּקוֹם הַזֶּה (ירמיהו ז' 9)
- 3 חֻקָּה אַחַת לָכֶם וְלַגֵּר, חֻקַּת עוֹלָם לְדוֹרֹתֵיכֶם מִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר הַגֵּר אֲהַבְתֶּם (במדבר ט"ו 15-16)
- 4 כְּאֶזְרַח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר הַגֵּר אֲהַבְתֶּם וְאַהֲבַתְּ לּוֹ כְּמוֹד כִּי-גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם (ויקרא י"ט 34)

קרואה:

נזכור הערב את מבקשות ומבקשי המקלט שהגיעו אלינו מהתופת, ונקבלם בזרועות פתוחות, כי גם הורינו באו משם.

קרואה:

נזכור הערב את שוועת הילדות והילדים חסרי המעמד, נאהבם ונאמצם אל ליבנו ולא נגרשם, כִּי גֵרִים הָיִינוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם.

למישיביו.ות לכת

מתוך אמנת האו"ם בדבר מעמדם של פליטים, שהתקבלה בשנת 1951, כפי שעודכנה בפרוטוקול משנת 1967; ישראל הייתה מהמובילות בהכנתה ובקידומה. פליט הוא אדם "הנמצא מחוץ לארץ אזרחותו בגלל פחד מבוסס היטב להיות נרדף מטעמי גזע, דת, אזרחות, השתייכות לקיבוץ חברתי או להשקפה מדינית ואיננו יכול להיזקק להגנתה של אותה ארץ או אינו רוצה בכך בגלל הפחד האמור; או הנמצא עקב המאורעות האמורים מחוץ לארץ שבה היה קודם לכן מקום מגוריו הקבוע, והוא חסר אזרחות, ואינו יכול לחזור לאותה ארץ או אינו רוצה בכך בגלל הפחד האמור."

סעיף 33:

שום מדינה החברה באמנה לא תגרש ולא תחזיר פליט, בשום צורה שהיא, אל גבולות הארצות שבהן יהיו חייו או חירותו בסכנה.

סעיף 31 (1):

מבקש מקלט הנכנס לטריטוריית המדינה באופן בלתי חוקי זכאי לחסינות מפני העמדה לדין בגין עבירת ההסתננות.

הפגנה נגד גירוש מבקשי המקלט האפריקאים, 2018. בקדמת התמונה: אבי עופר // צילום: רמי בן ארי

קרואה:

בכל דור ודור חובה עלינו לראות את עצמנו כאילו
אנו שיצאנו ממצרים.

שירה

הללויה, הללויה, בצלצלי שמע,
הללויה, הללויה, בצלצלי תרועה,
כל הנשמה תהלל-יה, הללויה, הללויה. 2x {

קרואה:

וגם אנו, הננו לספר ביציאת מצרים: מעבדות לחרות, משעבוד
לגאולה. כי גם אנו יצאנו מבית עבדים ומגיא-הריגה, ובנינו בית
בל-ימוט לנידחי ישראל על אדמתם. ואת מועד החרות נוסף
לקדש בבית זה, אנו ובנותינו ובנינו ובני בנינו, עד עולם.

עורכת:

כוס גאולה נישא -

קרואה:

כוס ברכה // עמוס עוז

נָרִים כּוֹס נֶשֶׁל בְּרָכָה לְחָרוֹת הָאָדָם.
בֵּל יְהִי עוֹד אָדָם מְשַׁעֲבָד וּמְנַצֵּל.
גַּם יִחַדֵּל כָּל אִישׁ לְהִיּוֹת עֶבֶד
לְתַהֲפוּכוֹת לְבוֹ.

(הגדת חולדה 1960)

קרואה:

ליציאת ישראל
משעבוד לחרות,
לניתוק מוטות
עבדות במלוא תבל,
לפדות עמלים.

עורכת:

**נמזוג כוס שנייה
ונברך -**

כולנו נרים כוס ונברך:

**לְחַיִּים, בְּנוֹת וּבְנֵי-חֹרֵין,
לְחַיִּים!**

(שתיית כוס שניה)

על חירות וחופש אקדמי // דוד הראל (פברואר 2024)

ושוויוני, וללא הטמעת ערכים ליברלים
נאורים לצדם.

עלינו להילחם באמונות שווא הנוגעות
למדע, ובורות ולהג בענייני תרבות ורוח.
הדבר חשוב שבעתיים לגבי המזלזלים
בקרב מקבלי ההחלטות. אחד הבולטים
בהם הוא שר האוצר סמוטריץ', שקבע
ש"תורת האבולוציה היא פארסה",
ושהמסקנות הנובעות ממנה לגבי ההומו
ספיאנס הזויות.

חובה שלכל הלומדים, המלמדים, החוקרים,
המרצים והוגי הדעות תהיה חירות מחשבה
מלאה, שתאפשר חתירה מתמדת אחר
האמת המדעית - המבוססת על ספקנות,
עובדות, תצפיות וניסויים, ותהליכי הסקת
מסקנות באמצעים לוגיים מוצקים.

אותו שר אוצר הצהיר לאחרונה ש"אפשר
להחליט שחותכים בחצי את כל תקציב
ההשכלה הגבוהה. מי אמר שבזמן שיש
מלחמה צריך ללמוד עכשיו לימודי
אנתרופוסופיה אנתרופולוגית של ימי
הביניים בטימבוקטו?" גישה כזאת תדרדר
אותנו לסטטוס של מדינה נחשלת, ויישמטו
היתרונות העצומים שנבנו כאן בעמל רב
במשל 75 שנים.

לסיום, ב"קדמת עֶדן", כותב ג'ון סטיינבק:
"רוחו החופשית והסקרנית של האדם יקרה
מכל דבר שבעולם." יש במילים חשובות
אלה כדי לעודד את כולנו להמשיך ולדבוק
בהעצמת כוחו של המדע והרוח החופשית,
למען חברה חזקה, שיוויונית ומוסרית.

לקראת חג החירות, כדאי לתת את הדעת
גם על החופש האקדמי, המאפשר את
התעוררות כוחה של הסקרנות לגלות, לדעת
ולְהִבִין, עוד ועוד, עד בלי די. חופש אקדמי
אישי מעניק חירות לבחור מה לחקור ובאלו
שיטות, ומה ללמד וכיצד. חופש אקדמי
מוסדי אמור לאפשר עצמאות בקבלת
סטודנטים ובמינוי וקידום אנשי סגל, וכן
בקביעת תכניות הלימודים ותכניות פיתוח.

במשפט שהתנהל ב-1957 נגד פרופסור
אמריקני, שסירב לדבר על דעותיו ופעילותו
הפוליטית, כתב נשיא בית המשפט העליון
דאז, אָרל ווארן:

"No one should underestimate the vital
role in a democracy that is played by
those who guide and train our youth.
To impose any strait jacket upon the
intellectual leaders in our colleges and
universities would imperil the future of
our Nation.... Teachers and students
must always remain free to inquire, to
study and to evaluate, to gain new
maturity and understanding; otherwise,
our civilization will stagnate and die."

הפסיקה נחשבת אבן דרך בהצבתו של
החופש האקדמי על סדר היום העולמי.

עתידנו כמדינה מודרנית בעלת ערכים
נאותים ועמוד שדרה מוסרי נשען במידה
רבה על המחקר הרלוונטי בכל ענפי
המדע, וחברה מתוקנת אינה יכולה לשרוד
ללא ידע בסיסי בנכסי תרבות ורוח, ללא
הנחלתם לדור הבא באמצעות חינוך נאות

פרופ' דוד הראל הוא נשיא האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים

על היצירה // יניב שפירא

דמויות מקובצות על שלדת ברזל דמוית מעבורת. במרכזה, "פאסיון", "הישרדות", "קריסה" ו"חותר" כמצבי צבירה בקיום האנושי. אולי קריעת ים-סוף מודרנית? המסע כמו לכוד בתוך הווה מתמשך, המתקיים בתווך שבין "אישה וחד-אופן" ו"עדה אחרונה (אמי)". האם לחמן מפנה אותנו להתבוננות אישית פנימית, ושמא תובע חשבון נפש חברתי לאומי? העבודה מהדהדת את משל העיוורים של ברויגל האב (1568), כמופע אבסורד שבו עיוור מוליך עיוורים; אך גם מאזכרת את הקבצן העיוור מסיפורו של רבי נחמן מברסלב ("אין אני עיוור כלל, רק שכל הזמן שבעולם אינו עולה אצלי כהרף עין"). אצל לחמן מוחש העיוורון לא כתנועה קווית שאִפְרִיתוּ מִי יִשְׁוֹרְנָה, אלא כמעגליות חוזרת חלילה. הדים של תהלכות אשוריות קדומות, כמו גם של מסע המתים המצרי, מתבארים מחדש דרך עבודת שעווה בברונזה ובעץ: הכישור של אם האמן, אדני הרכבת ממלחמת העולם השנייה, והמשוט דמוי-מפסלת של איש-מעבורת, לכוד בין שתי הגדות.

מדברי העיוור
(מתוך מעשה
בשבעה קבצנים)
// רבי נחמן מברסלב

"ואתם סבורים שאני עיוור? אין אני עיוור כלל, רק שכל זמן העולם כולו, אינו עולה אצלי כהרף עין (ועל כן הוא נדמה כעיוור, כי אין לו שום הסתכלות כלל על העולם, מאחר שכל זמן העולם אינו עולה אצלו כהרף עין, ועל כן אין שייך אצלו הסתכלות וראייה בזה העולם כלל)".

משל העיוורים // פיטר ברויגל האב (1568)

מה לא ראינו // צביקה לחמן

יצחק // אמיר גלבע

לפנות בקר טילה שמש בתוך היער
יחד עמי ועם אבא
וימיני בשמאלו.

כברק להבה מאכלת בין העצים.
ואני ירא כל-כך את פחד עיני מול דם על העלים.

אבא אבא מהר והצילה את יצחק
ולא יחסר איש בסעדת הצהרים.

זה אני הנשחט, בני,
וכבר דמי על העלים.
ואבא נסתם קולו.
ופניו חורים.

ורציתי לצעק, מפרפר לא להאמין
וקורע העינים.
ונתעוררתי.

ואזלת-דם היתה יד ימין

מתוך השיר על האפריקים // אבות ישורון

יש לנו בעיה של עקדת יצחק.
ולכם, כסבור, עקדת יצחק.
לנו זה יוצא כרחם אב על בנים.
לכם זה יוצא כרחם אב על עצמו.

(מתוך הספר "השבר הסורי-אפריקני", 1974)

מחורבן ומלחמה, לשלום ולביטחון בישראל ובעמים

כוס שלישית

עורכת:

כוס שלישית נישא, מתוך החורבן והשכול - לתקווה, לשלום ולביטחון, בישראל ובעמים

קרואה:

מזמור ל"ב // שמעון אדף

אז היכן הוא השער
בְּעֵזָה,
בְּשִׁדְרוֹת -
עולם המתים של פעם; האויר
עוד דַּק
וְאֵנְחָנוּ עוֹבְרִים.

(מתוך מחזור השירים 'אביבה-לא', 2009)

קרואה:

נָדָר // אברהם שלונסקי

על דעת עיני שראו את השכל
ועמסו זעקות על לבי השחוח,
על דעת רחמי שהורוני למחול
עד באו ימים שאימו מלסלח
נדרתי הנדר: לזכר את הכל
לזכר ודבר לא לשכח!

דבר לא לשכח עד דור עשירי
עד שן עלבני, עד פלם, עד פלהם
עדי יכולו כל שבטי מוסרי
קונם אם לריק יעבור ליל הזעם
קונם אם לבקר אחרון לסוגרי
ומאום לא אלמד גם הפעם.

(1943)

ל מ י ש י ב י . ו ת ל כ ת

הנה אנחנו - חורף 2024
// אביבית ג'ון (קיבוץ בארי)

הנה אנחנו צפים
ביום של חוסר ודאות
אחרי שעברנו את המיצר
המפריד בין חיים ומוות

סוף שרוף, מחסום של פית
מפרידים בינינו ובין הימים
והשעות האחרונות
לפני

גם אם נתגעגע
אפילו בדמיון לא נחזור לשם
ולא נשאל מה אילו

כי המזל עיוור
ומי יבטיח
שנעבור את המיצר שוב
אל הצד הזה

לשווא (מיצג) // איתי זלאיט

"אין דמוקרטיה ניתנת למדינה על מגש של כסף"

קרואה אחדת או יותר:

מגש הכסף // נתן אלתרמן

והארץ תשקט, עין שמים אודמת
תעמם לאטה על גבולות עשנים
ואמה תעמד, קרועת-לב, אף נושמת
לקבל את הנס, האחד אין שני.

היא לטקס תכונן, היא תקום למול סהר
ועמדה טרם יום עוטה חג ואימה -
אז מנגד יצאו נערה ונער
ואט-אט יצעדו הם אל מול האמה

לובשי חול וחרג וכבדי נעלים
בנתיב יעלו הם הלה והחרש,
לא החליפו בגדים, לא מחו עוד במים,
את עקבות יום הפךר וליל קו-האש.

עיפים עד אין קץ, נזירים ממרגע
ונוטפים טללי נעורים עבריים...
הם השנים יגשו ועמדו לבלי נע,
ואין אות אם חיים הם או ירויים.

אז תשא אל האמה שטופת דמע וקסם
ואמרה: מי אתם? והשנים שוקטים
יענו לה: אנחנו מגש הכסף
שעליו לה נתנה מדינת-היהודים!

כה יאמרו ונפלו לרגלה עוטפי-צל
והשאר יספר בתולדות-ישראל...

(1947)

מצרים // נורית זרחי

התודעה נחצתה לשנים. הופ
יבשה!

באחת התנפץ החזון
נאטמה השקיפות, נבלעה
המצולה.

שתוי מרביצי כח, חדל הרך
בלוע. אותיות החמלה

נפנפו 'אחרית' -
צדפות כסו על עפעפינו
ופתאם הקצנו.

הנה, אנשים, מאפסיו המודחים
חוזר הים, נטבע או
נצלנו.

קרואה:

עץ מבארי // אוריין צ'פלין

עץ אֶחָד בְּקִיבוֹץ בְּאֶרֶץ
רָאָה דְּבָרִים שְׁעֵצִים לֹא
אָמְנִים לְרֵאוֹת.

עץ אֶחָד בְּקִיבוֹץ בְּאֶרֶץ
שָׁמַע יוֹתֵר מִיָּדֵי
וְלֹא יָכוֹל הָיָה
לְבְרוּחַ מִרִּיחוֹת.

שׁוֹרְשָׁיו עָצְרוּ נְשִׁימָתָם,
עָנְפוּ רַעְדוּ
עָלְיוֹ נָשְׂרוּ מִבְּכֵי
לִיבוֹ נְחָמָץ

נְחָרָץ
נְכַמֵּר
נְכַרְת
נְגַדֵּם,
נָדֵם.

עץ אֶחָד בְּקִיבוֹץ בְּאֶרֶץ
בְּבוֹקֵר ה-7 לְאוֹקְטוֹבֵר
כָּבֵר לֹא רָצָה לְהִיּוֹת עֵץ
בְּמִקוֹם בּוֹ לֹא נוֹתֵר אֶת מִי לְהַצִּיל.

עץ אֶחָד בְּקִיבוֹץ בְּאֶרֶץ
בִּיקֵשׁ לְהִיּוֹת סִפְסָל,
אוֹלֵי מִיִּשְׁהוּ יָשׁוּב,
אוֹלֵי יִרְצָה לְשַׁבֵּת.

בְּחֶרְבֵּן קִיבוֹץ בְּאֶרֶץ
גַּם עֵצִים לֹא יְכוּלִים לְעַמּוֹד.

(נובמבר 2023)

וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים...

קרוא.ה:

"וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים...
וְכָתְבוּ חֲרָבוֹתֶם לְאַתֵּים וְחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמִזְמֵרוֹת
לֹא יִשָּׂא גּוֹי אֶל גּוֹי חָרָב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה"

(לפי: ישעיהו ב' 4-2 = מיכה ד' 3-1)

קרוא.ה:

פַּעַם תִּהְיֶה אֲהַבָּה גְדוֹלָה // יהודית כפרי

פַּעַם תִּהְיֶה אֲהַבָּה גְדוֹלָה כַּאֲהַבַת הַגֶּשֶׁם
הַמּוֹחָה אֶת הַגְּבוּלוֹת, הַצּוֹמֵחַ
בְּכָל שְׁבָלֵי הַמְזֻרָח הַתֵּיכוֹן. פַּעַם, הַרְבֵּה לְפָנֵי אַחֲרֵית הַיָּמִים -
וְאָנוּ נִכְתֵּת לְשָׁלוֹם אֶת כָּל מִילוֹת הַמְלָחָמָה.

(לבקשת המשוררת, השיר מסתיים במילים "אֶת כָּל מִילוֹת הַמְלָחָמָה", במקום במילים "אֶת כָּל מִילוֹת הַשְּׁנָאָה" שבנוסח המקורי)

קרוא.ה:

כוס ברכה // עמוס עוז

נָרִים כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה לְשָׁלוֹם - וְלֹא לְמִלְחָמָה,
לְמַחְרָשָׁה - וְלֹא לְחָרָב, לְנִטְיָעָה - וְלֹא לְעֻקְיָרָה.

כִּי גְדוֹלָה הָאֲדָמָה וּפְתוּחָה,
וְכָל בְּנֵי אָדָם בְּנִיָּהּ.

קרוא.ה:

וְכָל בְּנוֹת חָוָה - בְּנוֹתֶיהָ!

(הגדת חולדה 1960)

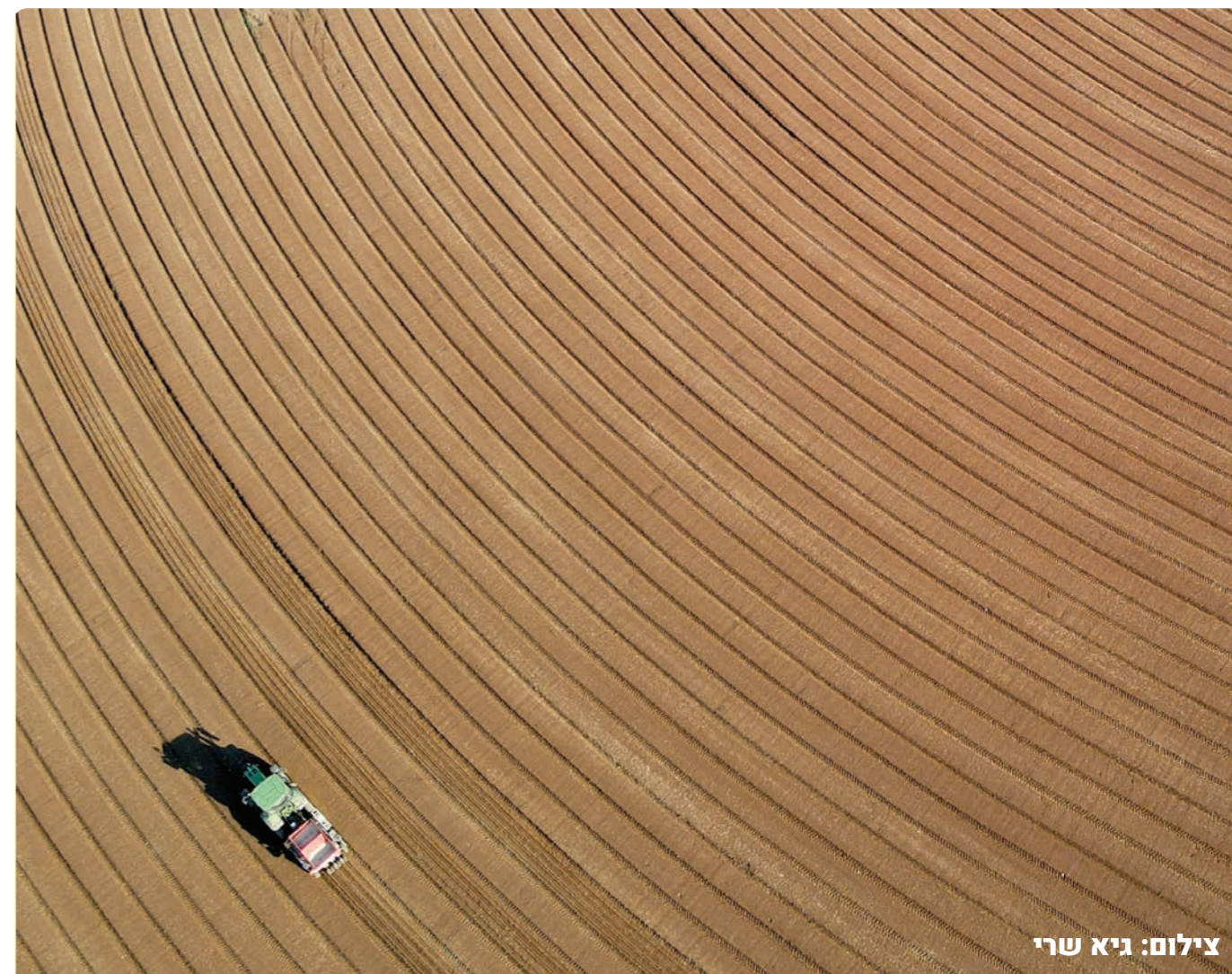
כולנו נרים כוס ונברך:

לשלום ולביטחון, לנו ולעולם כולו!

(שתיית כוס שלישית)

צילום: גיא שרי

צילום: גיא שרי

כוס רביעית לדמוקרטיה, לשוויון ולאהבה

עורכת:

כוס רביעית נישא לדמוקרטיה, לשוויון ולאהבה

קרואה:

תחי הדמוקרטיה // נתן אלתרמן

תְּחִי, הַמְּכַלֶּמָה אֶת מְלַעֲיָגֶיךָ!
תְּחִי, הַתְּקִיפָה בַּתְּקִיפוֹת!
תְּחִי, הַמְּחַלֶּפֶה אֶת מְנַהֲיָגֶיךָ
לְעֵין הַכֹּל, כְּצֶרֶךְ הַתְּקוּפוֹת!

לְמַשְׁטָרִים שֶׁהִתְיַמְרוּ לְרִשֵּׁת,
נוֹתְנֵת הִיא שְׁעוֹר עַד שְׁנוֹת-מֵאָה.
תְּחִי הָרוּחַ הַבְּלִתִּי-נִכְבָּשֵׁת
אֲשֶׁר קוֹרְאִים לָהּ חֹפֶשׁ-הַדְּעָה!

חסימת נתיבי איילון, יום שיבוש. בקדמת התמונה: יניב סגל // צילום: ELAN

ישראל שיכורת חירות, מדירה אחריות והכרעות קיומיות ראויות // ישעיהו תדמור

ולחתור למיצוי הסגולות האנושיות הנעלות, להשגת "מותר האדם".

הנוסחה הזאת יפה גם לחברה ולמדינה. למולה, ישראל לוקה בעיוות קשה. היא שיכורת חירות ושיכורת כוח, נעדרת אחריות התוחמת את החירות. ההחלטות של הממשלות האחרונות, במיוחד של הממשלה השלושים ושש, מופקרות; פוגעות ביחידים, מדכאות קבוצות ומגדרים, מזיקות לחברה בכללה. נוראות מכל, הכרעותיהן הגורליות, אלה המשפיעות על עצם קיומה של המדינה ועל זהותה ודיוקנה כמדינה יהודית ודמוקרטית, מוסרית ושוחרת שלום.

בעת כתיבת השורות האלה, ההכרעה הקיומית הראשית הנדרשת-הזועקת היא החזרת החטופות והחטופים. מכל נושא שעל הפרק, אפילו משאלת המשך או הפסקת הלחימה, זה הנושא שיקבע יותר מכל את טיבה של זהותנו כבני אדם וכחברה. הימנעות מהכרעה כזאת תחרות תו קלון עלינו עד סוף הדורות.

המושגים חירות ואחריות נראים כסותרים: לחירות כערך מוחלט לכאורה אין גבולות, ואילו האחריות על פי מהותה בולמת. ואולם קיימת הדדיות והתנייה ביניהם. עמדו על כך הוגי דעות, בעיקר מן הזרם האקזיסטנציאליסטי. "הקיום (existence) קודם למהות (essence)", לפי נוסחו של ז'ן פול סארטר, ומתוך כך "אדם נידון לחירותו". והחירות, מתוך שהיא מאפשרת לאדם את החופש לבחור בין חלופות, כבולה לאחריות בבחירותיה.

בכלל הברירות שבפני האדם העושה, קיימות כאלה שתובעות הכרעה המגדירה את עצם הקיום האנושי שלו, מתווה את הדרך שבה הוא רוצה לחיות. זו מכונה בשם "הכרעה אקזיסטנציאלית".

מטרת החינוך, בעיניי, היא הכוננת האדם להכרה בכך, שהחירות שנגזרה עליו מחייבת אחריות המאפשרת לו להחליט החלטות שקולות, בהן הכרעות בדבר אופן קיומו,

'השפחות' הרצליה // צילום: רעיה ברקן

מגילת העצמאות וחוק יסוד כבוד האדם וחירותו

עורכת: נקרא קטעים ממגילת העצמאות

קרואה:

מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות; תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתתה על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות.

קרואה:

אנו קוראים - גם בתוך התקפת-הדמים הנערכת עלינו זה חדשים - לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על שלום וליטול חלקם בבנין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים.

קרואה:

אנו מושיטים יד שלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן, וקוראים להם לשיתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי בארצו. מדינת ישראל מוכנה לתרום חלקה במאמץ משותף לקידמת המזרח התיכון כולו.

עורכת: נמשיך בחוק יסוד כבוד האדם וחירותו

קרואה: זכויות היסוד של האדם בישראל מושתתות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן-חורין, והן יכובדו ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל.

לא אל לא מלך // יהושע סובול מתוך המחזה "עד קצות הפחד"

לא אל	עם הסבל	מאפרו הוא קם
לא מלך	עם הספר	המוכה בעמים
לא מנהיג	הנבחר	עם קדומים
לא שר	משחץ מנהיגיו	קם מתנער
ולא רב	נותר	מזוהמת ימים
ישיבו לו את חייו	עפר ואפר	של רהב ומירמה
לעם המתבוסס	לא אל	הונאה ותעתוע
בים דמיו	לא מלך	העם חוזר
לא מדגל מתנוסס	לא מנהיג	בלב קרוע
ידלה כוחו	לא שר	ומגלה
לא מרהב	ולא רב	את עוצמתו
לשונות שריו	יביאו לו מזור	ואת כוחו
פצוע ומדמם	את כוחו הוא יאזור	ידלה ויעלה
העם דולה כוחו	מתוך הלהט	מדם חייו
מתוך קרביו	הבוער בעצמיו	מעומק נשמתו
עם קדומים	מתוך פצעיו	
עם מוכה	ייעורו בו חייו	
בעמים		

אירוע חתימה על מגילת העצמאות (2023), רחבת הבימה // צילום: ELAN

אפיקומן, הלל, שתיית כוס רביעית

עורכת:

רְחֻצָּה -

מוֹצֵיאַ מִצָּה -

נרחץ ידיים

ניטול מצה (לוקחת המצה שלפנייה)

עורכת:

מְרוֹר -

פּוֹרֵךְ -

ניקח החזרת

נכרוך מן המצה עם חזרת וחרוסת

והחרוסת

(אכילת מצה, חזרת וחרוסת)

עורכת: במקום זה נהוג לאכול את הארוחה ורק אז להמשיך, אבל לנוחות הציבור נסיים ברצף את ההגדה ואזנאכל. ובכן:

צָפוּן - נאכל האפיקומן!

בְּרַךְ -

נרחץ ידיים

(מוציאה האפיקומן ומחלקת למסובים. אם נעלם האפיקומן בידי הטף, מתקיים משא ומתן עם ההורים על התנאים להחזרתו; יש לסכם מראש מסגרת למו"מ... אכילת האפיקומן)

קרואה: נברך על הגפן ועל פרי הגפן, ועל ארץ חמדה, טובה ורחבה, לאכול מפריה ולשבוע מטובה. נברך על אשר נגאלנו והגענו ללילה זה, לשמוח ולגיל ולהיסב בו יחד. כן נגיע למועדים ולרגלים הבאים לקראתנו בשלום, שְׁמֵחוֹת בבניין וששים בעבודה, ונשיר שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו. (מהגדת הקיבוץ הארצי)

קרואה: הַלֵּל - לא "שפוך חמתך", כי אם "שים שלום"

קרואה: שים שלום ופרוש סוכת שלום על ישראל ועל העולם כולו. כִּי זָרַע הַשְּׁלוֹם, הַגִּפְן תִּתֵּן פְּרִיָּה וְהָאָרֶץ תִּתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וְהַשָּׂמִים יִתְּנוּ טָלָם. (מתפילת ראש השנה, לפי זכריה ח' 12)

בדרך להפגנה בתל אביב // צילום: ELAN

קרוא.ה:

וְגַר זָאב עִם כֶּבֶשׂ וְנֹמֵר עִם גְּדִי יִרְבֹּץ וְעֵגֶל וְכִפִּיר וּמְרִיא יִחַדּוּ וְנִעַר קָטָן נִהַג בָּם: וּפְרָה וְדֹב תִּרְעִינָה, יִחַדּוּ יִרְבְּצוּ יִלְדִיָּהוּ וְאַרְיֵה כִּבְקָר יֵאָכֵל תְּבֹן: וְשַׁעֲשַׁע יֹנֵק עַל חֹר פָּתָן, וְעַל מְאוּרַת צְפָעוֹנִי גָמוּל יָדוּ הָדָה: לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הָר קִדְשֵׁי כִּי מִלְּאָה הָאָרֶץ יִדְעָה כִּמְיָם לַיָּם מְכַסִּים: (לפי ישעיהו יא 6-9)

קרוא.ה: כוס ברכה נישא לנו ולבנותינו ולבנינו ולכל מעשה ידינו, לפרי האדמה ולתנובת האדם, ליום העמל ולחיי האחוה, לשוויון ערך האדם ולחרות רוחו.

עורכת: נְרֻצָּה - חסל סידור פסח כהלכתו, ככל משפטו וחוקתו.

קרוא.ה: לו נזכה לערכו יחדיו בשנה הבאה - עוד לא אבדה תקוותנו!

עורכת: נמזוג היין לכוס רביעית.

קרוא.ה:

כוס ברכה // עמוס עוז

נָרִים כּוֹס נֶשֶׁל בְּרִכַּת אֶהְבָּה וְאַחֶה. כִּי הָאוֹהֲבִים
מִי יִתֵּן וְנִבְוָאָה בְּסוֹד אֶהְבָּה וְאַחֶה, הִמָּה הָאֶהוּבִים.
לְחַיִּים, רַעִים, לְחַיִּים! לְחַיִּים!
(הגדת חולדה 1960)

כולנו נרים כוס ונברך:

לדמוקרטיה, לשוויון ולאהבה!

(שתיית כוס רביעית)

שועל אדום // סופי ברזון-מקאי

סעודת החג | כוסו של אליהו | שירי החג

עורכת:

שוֹלֶהָן עוֹרֵךְ - נאכל את סעודת החג. אחריה - כוסו של אליהו.

שירי
החג

כוסו של
אליהו
(בתום הסעודה)

סעודת
החג

עורכת:

נמזוג היין לכוסו של אליהו, ולכוסותינו.
נרים את הכוסות.
נפתח את הדלת ונמתין לקראת שתיית הכוס.

שירה

אליהו הנביא, אליהו התשבי, אליהו הגלעדי
במהרה יבוא אלינו ואיתו את השלום יביא { 2x

(בשלב זה אפשר לכבות את האור ו"אליהו" יגיע,
שתה את כוסו, יעבור בין הילדים וכולי, ולבסוף יסגור את הדלת).
(שתיית כוס חמישית - כוסו של אליהו)

צילום: גיא שרי

צילום: סתיו עופר

"אין דמוקרטיה ניתנת למדינה על מגש של כסף"

שבעה באוקטובר: טקסטים ודימויים

כוס היגון כיסא הכבוד ונדודי אליהו // חגיגה פדיה

מזמור ק"ז בתהילים הוא מזמור שחכמים הגדירו בו מבניות של 4 שחייבים להודות, 4 דפוסי סבל והינצלות ופדות מסבל זה: "תַעֲנוּ בַמִּדְבָּר, בְּיַשִּׁימוֹן דָּרְךְ; (ד-ה); "יִשְׁבִּי חֶשֶׁךְ וְצִלְמוֹת אֲסִירֵי עֲנִי וּבְרָזֶל" (י); "וַיִּגְיַעוּ עַד-שַׁעְרֵי מִקְוֵת (יח); "וַיִּרְדֵי הַיָּם בְּאֲנִיּוֹת [...] בְּמִים רַבִּים. יַעֲלוּ שְׁמַיִם, יִרְדּוּ תְהוֹמוֹת" (כג-כז). ארבעה סוגי סבל: תעייה במבוכי המדבר, שבי בכלא, חולי-רעב, הילכדות בלב ים סועה. ארבעה אלה בצאתם מן המצר חייבים להודות וכך חוזר הפסוק בריתמוס קבוע כשהם משבחים על החסד: "הֲדוּ לַיהוָה כִּי-טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ".

המחזור הספרדי קישר מזמור זה לחג הפסח, והוא חובר לכל תבנית המרובעים המאפיינת את ההגדה: 4 כוסות, 4 בנים, 4 קושיות. המחזור האשכנזי ובפרט החסידי על פי מנהגי האר"י מקשר את המזמור לכל ערב שבת. מזמור זה צופן בתוכו סיפור מיתי-קוסמי עצום של ירידה אל השאול. על פי הנרטיב המיתי שמעמיד האר"י, ההילכדות האמיתית של "אסירי עוני וברזל" היא הילכדות ניצוצות הנשמות שנפלו בזמן שבירת הכלים, ומוסיפים ונופלים לאורך ההיסטוריה אל השאול. ימות השבוע ושבת וכן כלל השנה ופסח מקיימים ריתמוס ריטואלי של גלות וגאולה, ולפיכך אלו המועדים לשבח על הישועה והפדות שבהינצלות מן השאול.

הנרטיב המיסטי מוסיף ומספר שהמנהיג הרוחני / המורה המרפא מסוגל לערוך מעין ריטואל של ירידה אל השאול, בכדי לפדות עמו ניצוצות הלכודים שם.

ב-710 נפרעו חלקי העם ונקטע גופו ונשברו רסיסי נשמתו. השבויים הם בחינת רפ"ח ניצוצות (מספר מקודד שהציב האר"י למניין הניצוצות שנשבו בתהום רבה עם שבירת הכלים), בחינת הפרח השחור הממתין עתה מתחת לפני האדמה לפדותו ולגאולתו. אסירי עוני וברזל, ובאפלת המחילות יושבי חושך וצלמוות. לא מטאפורה, לא דימוי, לא נרטיב קוסמי, מציאות קונקרטיה פשוטה וברורה: 134 שבויים ושבויים נכון להיום ואין יודע כמה מהם מתים וכמה מהם חיים. אנו מסתובבים תחת פני השמש בעודנו שבעים ורוויים במים זכים בעוד אחים ואחיות יושבי עוני וברזל נתונים לרעב חולי ומחסור בתוך עיר מופצצת שתושביה האשמים וגם

החפים מפשע נתונים לרעב אף הם. חלק מהחטופים אולי קבורים תחת הריסות; חלקם נרצחו או יצאה נשמתם ברעב בחולי או בחוסר אויר צח ותרופות; חלקם וחלקן מעונים ביד גסה. ארבע כוסות: כוס היגון כוס התרעלה כוס המוות וכוס הייסורים. על כל החורבן הזה משקיפה מתוך הלילה צפור מדברית, כוס החורבות. עיניה הגדולות כשתי כוסות מתרחבות ונפערות בתדהמה ככל שניצוצות אדם הולכים ונופלים אל השאול. "כִּי-אֶפֶר כְּלָחֶם אֶכְלֹתִי וְשִׁקְוִי בְּבִכֵי מִסְכָּתִי" (תהלים קב, י). נזכרת אני בתפילת הסבא רבא שלי (אסירי התקוה) שחיבר ב-1942 בה הוא מתחנן על שיחרור הנשמות הבלועות. את התפילה אמר מתפלש בעפר לאחר שמזג דמעותיו לתוך כוס ושתי אותן בכדי להזדהות עם אסירי השבי החולי הרעב לכודי תהום.

יכולתו העילאית ביותר של אליהו הייתה יכולת ההשבה. בקהילה השומרת על לכידותה וחוסנה, מחויבות הברית הגורל והיעוד היא להשיב אליה את חלקיה באובדנם. זוהי גם המחויבות לפדיון שבויים. שבוי הוא אדם המבקש להיות מושב. מוחזר. לא רק קולו של השבוי דורש זאת אלא הקול האלוהי הקטגורי המצווה מצווה על פדיון שבויים. הצימאון והרעב החסר והגעגוע צריך להיות מנת חלקנו היומיומית, קובעת התרעלה, עד נגיע ונסלול נתיב מתוך השאול אל השיבה.

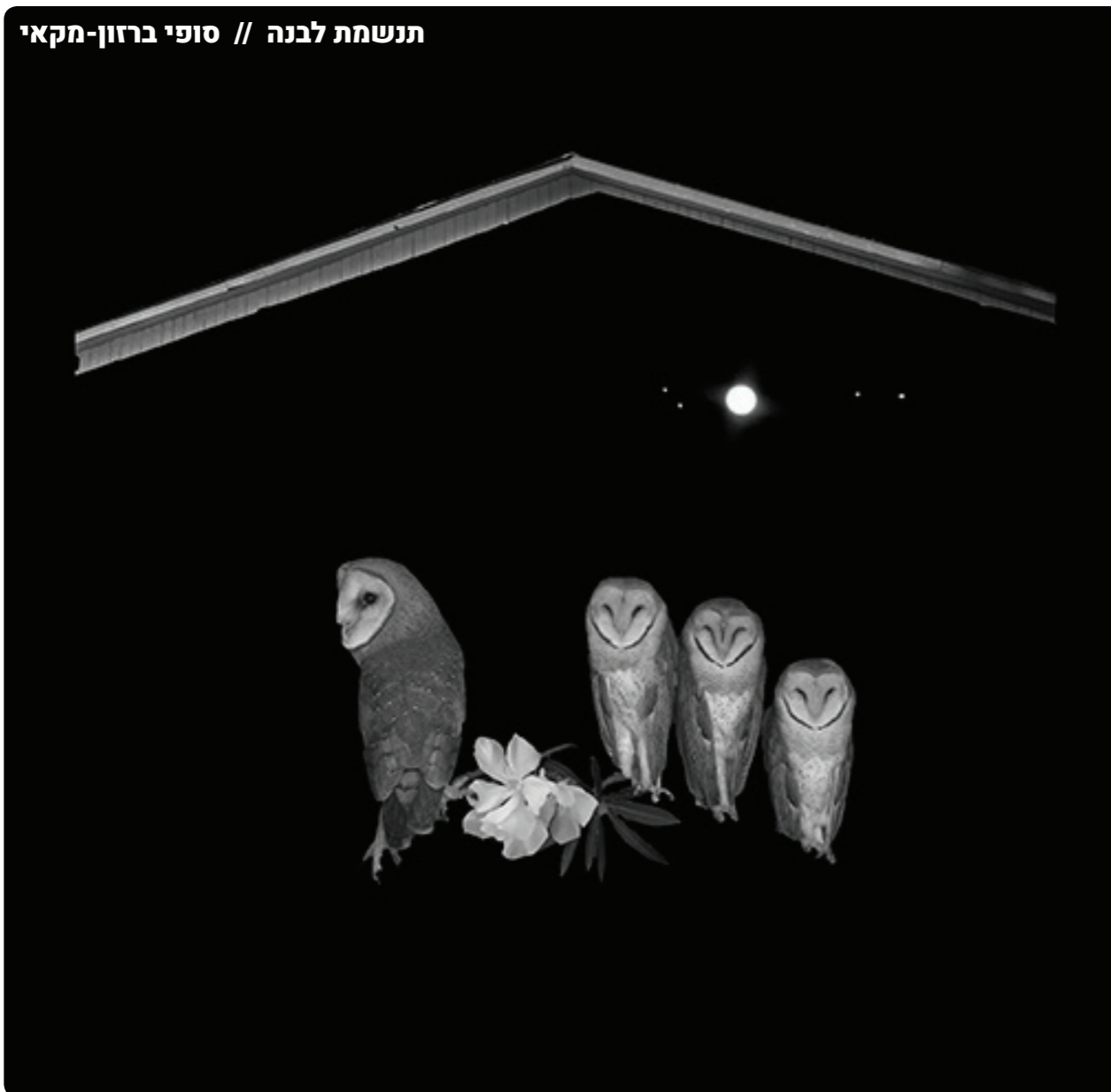
מלבד קרובי החטופים והתומכים בהם, הנושאים את נטל קרוביהם הנעדרים מהם ונטל זעקתם אל דומי להם, אין במרחב מנהיג הלוקח על עצמו את תפקיד ההשבה, את הנטל הקשה של הירידה אל השאול את החובה לדבר עם האויבים והרוצחים בכדי להשיב את ניצוצותינו ורסיסי האור של גופנו הקולקטיבי הביתה. אין לנו מורה אמיתי כאלהו המשיב בנים לאבותם ואבות לבניהם, אימהות לילדיהן ואימהות עם ילדיהן. אליהו, בחלק מן המיתוסים והנרטיבים, הפך להיות יהודי נודד לא פחות מן המשיח. גם הוא חי לאורך כל ההיסטוריה כמעין דמות נצח משוטטת בשולי הדרכים, המתגלה באופן אגדי כדי להשיב זה לזה חלקים אבודים: בעל ורעיה מתקוטטים, יהודי ללא קמח למצות; הוא מגלם את החיים הפשוטים שללא אמונה והשבה רגע-רגע לא ייכוננו כלל.

אחד המיתוסים היהודים מספר על כיסא הכבוד כתיבת נשמות, כאוצר ממנו פורחות הנשמות. הפוסטרים והפלקטים של תמונות הנעדרים זה מכבר הפכו ליריעת הצער בה מתבונן האל עת הוא מזיל שתי דמעות לים הגדול בבכיו על חורבן ביתו. לא רק חורבן הבית הממשי אלא חורבן ערכי. אנו משתוקקים לראות את האנשים החיים הנפדים משבויים וחוזרים לשבת על הכיסא. הכיסא הריק הממתין להם. רגע של פדות והרמת כוס ישועות. רגע שלעולם כבר יהיה מהול בטעם הרעל והכאב של כל אלה שאבדו ושאיבדנו בדרך אל השיבה המיוחלת.

ומה יהיו פני הדברים? כמה משבויינו עודם בין החיים? איך הם אסירי עוני וברזל אסירי תקווה אנו והם? כמה נקברו כמה יתקבעו בזיכרון

הקולקטיבי כנעדרים נצחיים? משום שלא ישובו עוד? על כמה מהם תצמחנה אגדות ותסופרנה הגדות כאב לבן היחיד שנשאר מן הטבח? לעדים? לשארית הפליטה? הנה הנם אבודים מסוף ברור ובהיר משוטטים במרחבי אין קץ דוגמת אליהו שהיה ליהודי נודד ובוכה בעוני, אליהו איננו חושש והוא משוטט גם בתוך רצועת עזה, מנסה לדבר ולעדכן אותנו על התהליכים השלמים שאפשרות של חירות ופדיון בצידם. כל אחד מן השבויים עכשיו בחינת אסיר תקווה, בחינת הנעדר ובחינת אליהו שאינו אלא יהודי נודד. כל אחד מהם הוא המשיח שלנו תועה בשולי הדרכים וחלומו הוא פיוס וזעקתו היא שיבה והשבה. "שובו לביצרון לכודים אסירי התקוה". **ליבי לא יזרח ואנכי לא בסוף מערב הבן האובד לא שב איך אטעמה את אשר אוכל ואיך יערב.**

תנשמת לבנה // סופי ברזון-מקאי

בתו של משה לוטם, הגר ברודץ' מכפר עזה, נחטפה עם ילדיה לעזה ב-7 באוקטובר 2023, ועימם אביגיל, בתם של השכנים שנרצחו, סמדר ורועי עידן (צלם העיתונות). באותה עת בעלה, אביחי ברודץ', לחם בגבורה ונפצע בקרב על הקיבוץ. שבוע לאחר מכן פתח אביחי בשביתת שבת מול הקריה בתל אביב, ובעקבותיה הוקם המאהל בכיכר החטופים.ות. ב-26 בנובמבר שוחררו הגר והילדים מהשבי.

תארו לעצמכם שבוקר אחד אתם מקבלים את ההודעה הנוראה שהבת שלכם ושלושת ילדיה נחטפו לעזה. בטח הייתם מרגישים שעולמכם חרב עליכם. כשהמשפחה שלי קיבלה את הבשורה הזו, זו הייתה בשורה משמחת ומלאת תקווה.

אזעקות ה"צבע אדום" ופיצוצי הטילים והיירוטים ב-06:30 בשבעה באוקטובר לא הוציאו אותנו, סניף המשפחה שבקיבוץ גבולות, משלוותנו. חשבנו שזה עוד אחד מאותם "סבבים" רועשים שמיד יחלפו.

דקות אחדות אחרי כבר היה ברור שהסיפור אחר. אצל יערה, הבת שלנו בתלמי יוסף, הכול היה בסדר, כך כתבה בקבוצת הווצאפ המשפחתית. "גם אצלנו הכול בסדר" כתבה לנו הגר מכפר עזה כאשר עוד לפני השעה שבע כבר הייתה אצלה בממ"ד גם הילדה אביגיל עידן. הדיווחים שהכול בסדר פסקו כאשר הקשר עם כפר עזה נותק.

אולי זו דרך הטבע, אבל במשך מספר שעות סיפרנו לעצמנו שזו בטח הפסקת חשמל, בעיית תקשורת, משהו מאלה. שום דבר לא הכין אותנו לבשורות הבאות.

לקראת הערב הסתבר לנו שכבר ב-11 הגר שלחה הודעה לאביחי שהמחבלים אצלם בבית. אביחי כבר היה פצוע אחרי שניהל קרב מול מחבלים באזור אחר של הקיבוץ.

עולמנו חרב עלינו. גורלם של הגר, עפרי, יובל

ואוריה היה אחד. תמונות מחרידות של המראה בממ"ד שלהם התרוצצו במוחנו ולא נתנו מנוח. ימי האבל שלנו התחילו אף שידיעה כזו לא ממש מצליחה לחלחל לעומק התודעה.

36 שעות מזויעות ויגון בלתי נתפס עברו עד שהתקבלה ההודעה שהמשפחה שלנו נראתה שלמה, על הרגליים, נחטפת לעזה. המשפחה שלנו נחטפה לעזה. בנסיבות האלה לא הייתה עבורנו בשורה משמחת יותר. הם בחיים. דקות ספורות עברו עד שהשאלות המטריפות החלו לנקר: האם הם ביחד? האם דואגים להם לתנאים בסיסיים? יש להם מיטה, שמיכה? נותנים להם לאכול? (לא! רבע פיתה או וופל ביום, לא כל יום, זה לא אוכל), האם יש מים? (עכורים), איך הגר עוזבת אותם והולכת להתקלח? (דאגה מיותרת..), האם ההפצצות הישראליות מסכנות אותם? (כן! ועוד איך!). שאלות משאלות שכולן דאגה ברמות שלא הכרנו בעבר. כול זאת כשאנחנו עדיין לא יודעים שעם הגר ושלושת ילדיה נמצאת גם הבת של השכנים. אנחנו גם לא יודעים שבמשך כול 51 הימים הגר בטוחה שאביחי נהרג.

26/11/23 הוא עבורנו לא "עוד יום בחיים". קיבלנו את האהובים שלנו בחזרה. רזים, מלאים בכינים, אבל בחיים. הגר מגלה שאביחי חי. מתנדבי המערכת האזרחית התגייסו לתת ולהקל בכל דרך את חזרת המשפחה שלנו לחיים

החדשים שלהם. (אין בית, אין עבודה, על מסגרות חינוכיות אין מה לדבר). צריך להיפרד מהחיים הטובים והמאושרים שהיו להם עד השבעה באוקטובר ולנסות להתחיל מהתחלה. הבת הנפלאה שלי, אביחי הגיבור. הנכדים האהובים שלי, מה יהיה עליהם? האם יחזור להם אי פעם האמון בבני אדם? מה ירגישו כאשר יבקרו אצל רופא ערבי, מאותם אלפי רופאים נפלאים העובדים במערכות הבריאות בארץ?

האם גם הם יבינו שלא כול השכנים שלנו הם רוצחים צמאי דם? שרובם אנשים חפצי חיים השבויים בידי של ארגון טרור רצחני. עוד ועוד שאלות. מה המדינה עשתה? היכן היה הצבא? הסיפור של המשפחה החטופה שלי, ובעצם המשפחה כולה, לא מזכיר לי את יציאת מצרים - היציאה מעבדות לחרות. צריך הגדה ממש מיוחדת כדי לשלב בה סיפור שנראה כמו אגדה.

צללית חושך וצלמוות // משה לוטם

אנחנו עמוד האש לפני המחנה // יעקב גודו

מייסד מאהל המחאה של משפחות הנרצחות והנרצחים מול משכן הכנסת

תבחין בזיוף שבדבה, כאשר נסיים לנקות את האורות אחזור אליך, תום יקר ואהוב שלנו ואומר לך - נוח על משכבך בשלום, אתה משוחרר.

שבוע לאחר מכן, בתום ה"שבעה" בעלותנו לקברו הטרי, נדרתי לו נדר ונשבתי שאעלה לירושלים ואשב מול הכנסת. סמל השלטון של מדינת ישראל, עד שממשלת הזדון והדמים והעומד בראשה, שדם 1500 נרצחות וטבוחים וגורל של 240 חטופות ושבוים על ראשם וידיהם, ייקחו אחריות על אירועי אותו יום, יתפטרו ויכריזו על מועד לבחירות.

ביום ה-30 לאירועי אותו יום ארוך, בשביעי לנובמבר עליתי עם חברים לירושלים, ערכנו טקס זיכרון והקמנו את מאהל משפחות הנרצחים מול הכנסת בתביעה שהממשלה להתפטור ולהכריז על בחירות חדשות. אני מבקש לציין שממשלת ישראל לא הכריזה על יום אבל, לא ערכה טקס זיכרון ולא הורידה דגל לחצי התורן, כל מילה נוספת מיותרת.

עברו חמישה חודשים מאז "טבח נתניהו" וארבעה חודשים מאז הקמת מאהל משפחות הנרצחים מול הכנסת והכרזת המלחמה הפרטית שלי על ממשלת הזדון והדמים המכונה ממשלת ישראל והעומד בראשה – בנימין נתניהו. זאת יציאת מצרים הפרטית שלי, אני וחבריי למאהל - אנחנו עמוד האש לפני המחנה ומאחורינו אמו של תום, שלושת אחיו, משפחתו ומיליוני ישראלים אוהבי מדינתם אשר מייחלים לשינוי ולעולם טוב יותר.

בבוקר ה-8 לאוקטובר 2023 התהפך עלינו העולם והזמן עצר מלכת. בננו הבכור תום נרצח בקבוץ כיסופים לאחר שהיה נצור בממ"ד שבביתו יחד עם אשתו ושלושת בנותיהם, נכדותינו במשך 25 שעות. תום מנע בגופו את כניסת חוליית החמאס לתוך הממ"ד תוך שהוא אוחד בידית הדלת בחוזקה ומונע את פתיחתה. תוך כדי המאבק נורו ארבעה כדורים אל דלת הממ"ד, חדרו את השריון ואחד הקליעים פגע בתום והרגו במקום. לימור, בראותה את תום קורס יריו אל מותו, במעשה הרואי של ייאוש, פתחה את חלון הממ"ד הניחה את הבנות מעבר לאדן החלון, קפצה אחריהן החוצה ורצה אל הלא נודע ברחבי הקבוץ עד שפגשה כוח של צה"ל ונחלצה בשלום מתוך התופת.

על הירצחו של תום שמענו מפי אמה של לימור בסביבות השעה תשע בבוקר של השמיני לאוקטובר, בשורה קשה, מרה ובלתי צפויה. למעשה באותו היום התחלנו את עיבוד האבל יחד עם שלושת בנינו הנותרים, בני משפחה וחברים רבים שהגיעו לתמוך ולנחם.

עד טקס הלוויה של תום שנקבר באדמת נען שבה נולד לפני 52 שנים, הבנו את עוצמת האסון שהומט על יישובי עוטף עזה, על כמעט 1500 משפחות של נרצחים ולמעלה מ-240 משפחות של חטופים ושבוים.

תום נקבר ביום ששי ה-13 לאוקטובר ובסוף ההספד שלי עליו אמרתי: "... אין ביכולתי להגיד לך נוח על משכבך בשלום כי נפשך הסוערת

הנה מטלות גופותינו // חיים גורי

ראה, הנה מטלות גופותינו שורה ארצה, ארצה פנינו שנו. המות נשקף מעינינו. איננו נושמים.

כבים נגוהות אחרונים והערב צונח בהר. ראה, לא נקום להלך בדרךכים לאורה של שקיעה רחוקה. לא נאהב, לא נרעיד מיתרים בצלילים ענגים ודמומים, לא נשאג בגנים עת הרוח עוברת ביצר.

ראה, אמותינו שחוחות ושותקות, ורעינו חונקים את בכים, ומפץ רמונים מקרוב ודלקה ואותות מבשרים סערה! האמנם תטמינונו כעת?

הן נקום, והגחנו שנית כמו אז, ושכנו שנית לתחייה. נדדה אים וגדולים ואצים לעזרה, כי הכל בקרבנו עוד חי ושוצף בעורקים ולוהט.

לא בגדנו. ראה, נשקנו צמוד ומרקן כדורים, אשפתנו ריקה. הוא זוכר מילותינו עד תם. עוד קניו לוקטים ודמינו מתז בשבילים שעל-שעל. עשינו ככל שנוכל, עד נפל האחרון ולא קם. האמנם נאשם אם נותרנו עם ערב מתים ושפתינו צמודות אל אדמת הסלעים הקשה?

ראה, איזה לילה גדול ורחב. ראה, פריחת כוכבים במחשך. ניחוחי ארנים. תקברונו כעת, ורגבי העפר על פנינו. פה התיל סמוך, חפירות, פה כלנו יחדיו. יום חדש, אל תשכח! אל תשכח! כי נשאנו שמך, עד המות עצם את עינינו.

הנה מטלות גופותינו, שורה ארצה, ואיננו נושמים. אך הרוח עזה בהרים ונושמת. והבקר נולד, וזריחת הטללים רננה. עוד נשוב, נפגש, נחזר כפרחים אדמים. תפירונו מיד, זו "מחלקת החר" האלמת. אז נפרח. עת תדם בהרים זעקת יריה אחרונה.

לדני וחבריו
1948 (נכתב לילה לאחר הקרב)

פרטים נוספים על היצירות בהגדה

ברשימה זו מופיעות יצירות שנדרשה תוספת על פרטיהן כפי שצוינו בגוף ההגדה. מידע נוסף מובא בדף ההשלמות והתיקונים להגדה שבאתר התנועה הדמוקרטית האזרחית, ובקוד המצורף כאן*:

עמ' 46 מה לא ראינו (2022-23) של **צביקה לחמן** הוצג ופורסם במשכן לאמנות, עין חרוד, ר' עמ' 20 לעיל. צלם: **דניאל חנוך**. העבודה בתמיכת מועצת הפיס לתרבות ולאמנות

עמ' 46 ציור **משל העיוורים** (1568) של **פיטר ברויגל האב** נמצא במוסיאו א ריאל בוסקו די קפודימנטה, נאפולי

עמ' 48 שירו של **אמיר גלבוע** "יצחק", מתוך הספר **שירים בבקר** **בבקר** (1950-53), הוצאת עם עובד

עמ' 49 **עקדה** (1983-90) של **צביקה לחמן** הוצג ופורסם במשכן לאמנות, עין חרוד, ר' עמ' 20 לעיל. צלם: **אברהם חי**

עמ' 50 המיצג **לשווא** (2023) של **איתי זלאיט** הוכן עבור **מחאת המשפחות השכולות**. צילום התמונה בשחור לבן: **אורנה נאור**

עמ' 51 שירו של **שמעון אדף** "מזמור ל"ב", מתוך הספר **אביבה-לא**, הוצאת דביר, 2009

עמ' 51 שירו של **אברהם שלונסקי** "נדר" התפרסם בעיתון **הארץ**, 30 באפריל 1943, ושוב בראש ספרו **שירי הימים**, הוצאת ספרית הפועלים, 1945

עמ' 52 צילום סטילס מתוך **שם לתמיד** (2023), וידאו (4K לופ) של **סיגלית לנדאו**

עמ' 52 השיר **מצרים** של **נורית זרחי** מתוך ספר השירים **השעה חמש**, הוצאת אפיק, 2024 (בדפוס)

עמ' 53 שירו של **נתן אלתרמן** "מגש הכסף" התפרסם במסגרת "הטור השביעי" של המשורר בעיתון **דבר**, 19 בדצמבר 1947, ולאחר מכן בספרו **הטור השביעי (כרך א')**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1962

עמ' 54 **העבודה 7 באוקטובר 2023** באדיבות האמנית **זויה צ'וקסקי וגלריה רוזנפלד**, תל-אביב (Courtesy of the artist and Rosenfeld Gallery, Tel Aviv)

עמ' 57 שירה של **יהודית כפרי** "פעם תהיה אהבה גדולה" התפרסם בהגדת **הקיבוץ הארצי**, 1986 (ואילך)

עמ' 59 שירו של **נתן אלתרמן** "תחי הדמוקרטיה" התפרסם במסגרת "הטור השביעי" של המשורר בעיתון **דבר**, 27 ביולי 1945, ולאחר מכן כונס במסגרת הספר **הטור השביעי (כרך ד')**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1986-87. כאן הבאנו את שני הבתים הראשונים מתוך שלושה

עמ' 71 **צללית חושך וצלמוות (צללית חטופים)**, עבודת מתכת של **משה לוטם**. צלם: **ינאי לוטם**

עמ' 73 שירו של **חיים גורי** "הנה מוטלות גופותינו", נכתב בינואר 1948, לילה לאחר הקרב בו נפלה מחלקת הל"ה. השיר התפרסם בסמוך לכך בראש כתב העת **עיתים** בעריכת **אברהם שלונסקי**, ולאחר מכן בספר **פרחי אש**, הוצאת ספרית פועלים, 1949

שער אמוני כרוזת ענק **LET MY PEOPLE GO** בהפגנת המונים בקפולן, ת"א | פסח, 8 באפריל 2023.

– **צילום שער פנימי: יאיר פלטי** (רחפן מלמעלה)
– **צילום שער חיצוני: ELAN** (החזקת הכרזה מלמטה)

שער קדמי גיתי פלטי: צעדת המחאה לירושלים נגד החוק לביטול עילת הסבירות, סמוך ללטרון | 20 ביולי 2023 | בחירת האוצרת בתערוכת עדות מקומית

שער קדמי פנימי ELAN - צעדת המחאה לירושלים, מעלה הקסטל | 22 ביולי 2023

עמ' 3 מאמרו של **דויד גרוסמן** התפרסם לראשונה כטור דעה בעיתון **הארץ**, 23 ביולי 2023

עמ' 7 **נועה אשכול: חלון לעזה** (שטיח קיר). באדיבות **הקרן על שם נועה אשכול לכתב תנועה**

עמ' 13 **שמחה רבה: מילים בלהה יפה**, לחן **ידידיה אדמון**

עמ' 14 מאמרה של **רחל אליאור** התפרסם לראשונה בהגדת **החירות** 2023, בעריכת בני ברבש ואחרים

עמ' 15 **ניצנים נראו בארץ**: מילים מהתנ"ך, לחן **נחום היימן**

עמ' 15 **הנה הסתיו עבר**: מילים מהתנ"ך, לחן **דפנה אילת**

עמ' 16 שירו של **סמי שלום שטרית** "יפה כמלכת שבא", מתוך הספר **היהודים** בהוצאת נהר ספרים, 2008, לצד תמונה של הצלם **פרדריק ברנר Frederic Brenner**, מתוך הפרויקט **Diaspora: Homelands in Exile (2 Volume Set)**

עמ' 17 **מגדים ("הדודאים נתנו ריחם")**: מילים מהתנ"ך, לחן **נחום היימן**

עמ' 20 **נשיאה (Pietà)** של **צביקה לחמן** הוצג בתערוכה **לחמן: פנים אל פנים** במשכן לאמנות, עין חרוד, 2023-24, ופורסם בספר **אמן** שהוצא לרגל תערוכה זאת. צלם: **אברהם חי**

עמ' 20 שירו של **אבות ישורון** "טור" (1956), מתוך הספר **רעם**, הוצאת אגודת הסופרים ליד דביר, 1961

עמ' 21 תמונת **הסעודה האחרונה** (1494-99) של **לאונרדו דה-וינצ'י** נמצאת במנזר הדומיניקני בכנסיית סנטה מריה דלה גרציה במילאנו

עמ' 22 שירה של **שבא סלהוב** "עצב דלוק", מתוך ספר השירים **תורת החיתוכים**, הוצאת כרמל, 2011

עמ' 24 **פנים במצור** (2015) של **צביקה לחמן** הוצג ופורסם במשכן לאמנות, עין חרוד, ר' עמ' 20 לעיל. צלם: **אברהם חי**

עמ' 26 המחול **עבדים היינו** מאת **תרצה ספיה**, מתוך ספרן של **שלומית עופר ותרצה ספיה, מועדים למחול: אסופת ריקודים במעגל השנה**, בהוצאת מכון מופ"ת והמרכז לחקר כתבי תנועה ומחול בסמינר הקיבוצים, 2013

עמ' 27 השיר **עבדים היינו**: מילים עממי, לחן **שלום פוסטולסקי**

עמ' 35 שירה של **נעמי שמר** "אַרְבָּעָה אֲחִים", מתוך הספר **סימני דרך - 121 שירים נבחרים**, הוצאת כנרת, 2003.

עמ' 36 **אִיָּקָה** (2002-3) של **צביקה לחמן** הוצג ופורסם במשכן לאמנות, עין חרוד, ר' עמ' 20 לעיל. צלם: **אברהם חי**

עמ' 37 השיר **שלה את עמי**, תרגום: **אפרים דרור** (טרוכה)

עמ' 38 **אוקטובר 2023** של **סיגלית לנדאו**. צלם: **יותם פרום**

* אם החסרנו פרט חשוב, ניתן לכתוב לנו במייל לכתובת admin@civildemocracy.org.il או דרך הקוד הבא, ובמידת הצורך נעדכן בדף האתר. טל"ח.

התנועה הדמוקרטית האזרחית الحركة الديمقراطية المدنية CIVIL DEMOCRACY MOVEMENT

התנועה קמה בדצמבר 2022, ראשונה במאבק נגד ניסיון ההפיכה המשטרית; מאז 7 באוקטובר 2023 פועלת גם למען שחרור החטופות. ים ומתן מענה לאתגרי הביטחון וההסדרים המדיניים הנדרשים. **מטרותיה העיקריות:** קידום ערכי הדמוקרטיה הליברלית. שימור עצמאות מערכת המשפט. חתירה לשוויון בחברה הישראלית. הגנה על זכויות אדם, ועל המיעוטים והקהילות המוחלשות. חינוך חופשי לרוב החילוני. התנועה חברה במטה המאבק ופועלת לשיקום החברה הישראלית ולפתרון בעיות היסוד שלה, תוך שאיפה לתיקון פגמי העבר.

לצידן. גם זאב דגני, רם כהן ועוד.

משפטים: טליה ששון, אלון הראל, פרנסס רדאי, מרדכי (מוטה) קרמניצה, סביונה רוטלוי.

כלכלה: אסף רזין, חיים בן שחר, מנואל טרכטנברג, ערן ישיב, אפרים צדקה, וכן אבי בן-בסט, איתן ששינסקי, יאיר אורגלר, קובי מצר, אלמה כהן, קרין ון דר בק, יוסי שפיגל ועוד.

יהודי-ערבי: עודה בשאראת, תמים אבו-חיט, חמוטל גורי, דוד הראל, אבי עופר, מונה מארון, ת'אבת אבו-ראס.

ועד התנועה: אבי עופר (יו"ר), חמוטל גורי, עודה בשאראת, עירית שמיר, אבשלום אליצור.

צוותי המועצה האזרחית של התנועה

תרבות ואמנות: יהושע סובול, סיגלית לנדאו, ענר פרמינגה, טלי יצחקי, אברהם (אבי) עוז, מאיה בז'רנו.

אקדמיה ומדע: רחל אליאור, עודד גולדרייך, דוד הראל, מארן ניהוף, פניה עוז-זלצברג, יועד צוק, ישי רוזן צבי.

חינוך: ישעיהו (שייקה) תדמו, עירית קינן, נמרוד אלוני.

דואל: admin@civildemocracy.org.il | אתר: <https://www.civildemocracy.org.il>

תרומה
לכיסוי
העלויות
ולהזמנת
עותקים

הגדת עופר הגדה דמוקרטית-אזרחית

כתיבה, עריכה והפקה: אבי עופר
עיצוב ועימוד: איריס רוזנברג

סדר ודפוס: דפוס שלום הפקות דפוס בע"מ, פרדס חנה-כרכור
© כל הזכויות ליצירות שמורות ליוצרים. ות

© כל הזכויות להגדה שמורות לעורך ולתנועה הדמוקרטית האזרחית